

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)
РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма _____

Шифр __ КДРМ

номер залікової книжки

Виконав: студентка II курсу, групи ПП мз-20-1 _____ Матвеева Т.Ю.
Підпис Ініціали, прізвище

Керівник: доктор психологічних наук, професор _____
Підпис Ініціали, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор _____ Потапчук Є.М.
Підпис Ініціали, прізвище

_____ 20__ р.

Хмельницький, 2021

АНОТАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Тема кваліфікаційної роботи «РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ»

Матвєєва Тетяна Юріївна

Ключові слова: *молодші школярі, пізнавальна активність, пізнавальні здібності, проєкт, метод проєктів, проєктна діяльність, навчальний проєкт.*

Об'єкт дослідження: формування пізнавальної активності молодших школярів за умов використання методу проєктів

Предмет дослідження: психолого-педагогічні умови, урахування яких необхідне для цілеспрямованої організації і керованого формування пізнавальної активності в процесі використання методу проєктів.

За результатами дослідження розроблено практичні рекомендації щодо активізації пошукової роботи у використанні методу проєктів.

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах інтенсивної розбудови системи початкової освіти на засадах особистісно зорієнтованої психології та педагогіки є потреба пошуку засобів навчання, які б надали учням можливість для розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, уміння самостійно засвоювати нові знання та реалізовувати пізнавальні потреби. Передумови для цього закладені в Національній доктрині розвитку освіти, Концепції загальної середньої освіти в 12-річній школі, Державному стандарті початкової загальної освіти, де зазначається, що учні мають набути достатнього особистого досвіду культури спілкування і співпраці в різних видах діяльності, самовираження у творчих видах завдань.

Здебільшого таким вимогам відповідає метод проектів як спосіб організації діяльності учнів, що ґрунтується на їхніх інтересах у безпосередній активності на всіх етапах здійснення. Водночас його застосування у навчально-виховному процесі має переважно ситуативний характер, а використання потенціалу для формування та розвитку пізнавальної активності молодших школярів залишається поза увагою науковців і практиків.

Актуальність порушеної проблеми зумовлена такими суперечностями:

- між вимогами, що поставили перед шкільною освітою щодо забезпечення всебічного розвитку учнів, та наявними засобами їхнього розвитку;
- між потребами учнів у набутті пізнавальних і практичних умінь для успішної адаптації в суспільстві і формалізацією процесу навчання;
- між необхідністю застосування у навчально-виховному процесі ефективних технологій, методів і форм роботи, які сприяли б формуванню пізнавальної активності молодших школярів, і недостатньою використаністю змістового і процесуального наповнення цього процесу.

Технологію реалізації методу проектів у шкільній освіті як форми інноваційної діяльності відображено в наукових працях В.Беспалька,

В.Бондаря, Л.Ващенко, Ю.Громика, Л.Даниленко, О.Коберника, Н.Масюко-вої, Б.Пальчевського, Г.Щедровицького, С.Ящука та інших.

Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження показав, що в них зацентровано увагу на категоріальному аспекті методу проектів і на його застосуванні в діяльності учнів основної і старшої школи. Водночас робіт, у яких обґрунтовується освітній і розвивальний потенціал методу проектів, цілісна методика впровадження у практику початкової школи, не виявлено.

Недостатня розробка проблеми використання методу проектів, її актуальність через недостатній рівень її опрацювання зумовили вибір теми дипломного дослідження.

Об'єкт дослідження: формування пізнавальної активності молодших школярів за умов використання методу проектів

Предмет дослідження: психолого-педагогічні умови, урахування яких необхідне для цілеспрямованої організації і керованого формування пізнавальної активності в процесі використання методу проектів.

Мета дослідження: визначити та обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності молодших школярів при використанні методу проектів.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати філософську, психолого-педагогічну та методичну літературу з проблеми розвитку пізнавальної активності молодших школярів;
2. Визначити психолого-педагогічні умови використання методу проектів у формуванні пізнавальної активності молодших школярів;
3. Дослідити особливості професійної компетентності вчителя початкової школи у застосуванні методу проектів;
4. Виробити практичні рекомендації щодо активізації пошукової роботи у використанні методу проектів

Гіпотеза дослідження – формування пізнавальної активності молодших школярів в процесі використання методу проектів буде здійснюватися успішно за умов:

- залучення школярів до пошукової діяльності з метою активізації пізнавальної діяльності молодших школярів;
- використання у навчально-виховному процесі форм і методів проектування з метою активізації процесу пізнавальної діяльності молодших школярів;
- забезпечення активної взаємодії усіх учасників освітнього процесу, спрямованого на формування пізнавальної активності молодших школярів;
- розвиток професійної компетентності вчителя початкової школи у застосуванні методу проектів.

Вирішення поставлених завдань і перевірка висунутої гіпотези здійснювались комплексом методів науково-педагогічного дослідження:

- теоретичні методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення, абстрагування, систематизація, класифікація тощо);
- практичні методи: (експеримент, спостереження, анкетування, бесіда тощо).

Апробація дослідження: участь та виступ на семінарах з проблеми підготовки вчителя до організації проектної діяльності учнів.

Досвід роботи з проблем «Нестандартний урок як розвиток творчої пізнавальної активності молодших школярів» та «Забезпечення рівного доступу до якісної освіти кожній сільській дитині через впровадження інноваційних технологій та нестандартних методів навчання» було вивчено, узагальнено.

Структура роботи: дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ ЗА УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ

1.1. Теоретичні основи формування пізнавальної активності молодших школярів

Психологічні особливості молодших школярів, їх природна допитливість, чуйність, особлива прихильність до засвоєння нового, готовність сприймати все, що пропонує вчитель, створюють сприятливі умови для розвитку пізнавальної активності. А що таке пізнавальна активність? З психологічної точки зору пізнавальна активність – це міра розумового зусилля, спрямована на задоволення пізнавальних інтересів індивіда. Як педагогічне явище, пізнавальна активність є двостороннім взаємопов'язаним процесом: з одного боку, це форма самоорганізації і самореалізації учня, з другого – результат цілеспрямованих зусиль педагога в організації пізнавальної діяльності учня. Для чого ж формувати пізнавальну активність у молодших школярів? Відповіддю на це питання можуть стати слова російського психолога і педагога Л. В. Занкова, який зазначав, що «всебічний розвиток, духовне багатство не може бути досягнуто з примусу. Справжнє духовне багатство складається тоді, коли людина сама тягнеться до знань, до науки, до мистецтва» [7,18]. Пізнавальна активність є основою практично будь-якої діяльності, в тому числі, й навчальної. Для вчителя не є секретом, що низький її рівень стає на перешкоді ефективної організації освітнього процесу, зокрема, і в початковій школі. Як показує практика, знання, отримані в готовому вигляді, як правило, викликають труднощі учнів у їх застосуванні при поясненні спостережуваних явищ і вирішення конкретних завдань. У такому випадку можна говорити про формалізм у навчанні, у засвоєнні знань, свідченням якого є відрив завчених учнями теоретичних положень від уміння застосувати їх на практиці.

Пізнавальна активність сприяє інтелектуальному розвитку дитини, що передбачає не тільки потребу у вирішенні завдань пізнавального характеру, але й необхідність практичного застосування отриманих знань. Пізнавальна активність не дозволяє молодшому школяреві «топтатися» на місці, бути залежним, чекати, поки хтось допоможе, покаже, вирішить за нього. Вона «штовхає» дитину до певних самостійних дій: запитати, відшукати певну інформацію, прочитати, написати, зробити. Недарма активні школярі відзначаються і більшою самостійністю як у розв'язанні навчальних завдань, так і у життєвих ситуаціях. Успішність молодшого школяра у його навчальній діяльності також багато в чому залежить від рівня пізнавальної активності. Адже учні, які мають достатньо високий рівень розвитку пізнавальної активності, прагнуть до знань, і, як правило, гарно навчаються. Таким чином, пізнавальна активність є першорядною умовою формування в учнів потреби в знаннях, оволодіння вміннями інтелектуальної діяльності, самостійності, забезпечення глибини і міцності знань. Окрім того, завдяки своїй пізнавальній активності дитина вступає у практичні, дієві відносини з оточуючим світом, що є умовою її успішної соціалізації. Разом з тим потрібно взяти до уваги, що учні класу мають різну за своїм рівнем розвитку пізнавальну активність: у когось він вищий, у когось – нижчий. Не є сталим цей показник й в окремо взятого учня, оскільки дитина не може з однаковим інтересом ставитись до всіх предметів, які вивчаються в школі, до усіх видів роботи, які пропонує вчитель, до усього того матеріалу, який вивчається. Дитину потрібно зацікавити, тим більше молодшого шкільного віку. Але потрібно розуміти, що цікаве навчання не виключає серйозного відповідального ставлення до нього, вміння старанно працювати, докладати певних зусиль, а, навпаки, сприяє цьому. Дитина молодшого шкільного віку із цікавістю ставиться до всього нового, чого вона ще не бачила або не чула. Вона має потребу отримувати нові знання. Що ж є джерелом такої активності? Звичайно, інтерес, який, за визначенням В. Н. М'ясищева, є не чим іншим, як активним пізнавальним ставленням людини до оточуючого світу. Виходячи з даного положення, можна говорити про

існування тісного зв'язку між інтересом і пізнанням, оскільки, за умови наявності у людини пізнавальної здатності і внаслідок неї, інтерес пробуджується, активізується, розвивається. Інтерес до пізнання є самоцінною сутністю людини. Будучи стійкою рисою характеру, пізнавальний інтерес сприяє формуванню особистості в цілому, оскільки під його впливом активніше протікає сприйняття, гострішим стає спостереження, активізуються емоційна і логічна пам'ять, інтенсивніше працює уява [6, 29]. І, навпаки, із втратою пізнавального інтересу людина перестає реагувати на навколишній світ, у якому живе, що призводить до її деградації, як особистості (Б. Г. Ананьєв, О. О. Ухтомський). Стає очевидним, що усіма можливими способами потрібно запалювати в дітях гаряче прагнення до знань і до навчання, тобто розвивати пізнавальний інтерес. Умовно всі показники, що характеризують той чи інший рівень розвитку пізнавального інтересу, можна об'єднати у три групи: 1. Показники інтелектуальної активності: запитання учня, звернені до вчителя; прагнення учнів за власним бажанням брати участь у діяльності, в навчальному процесі; активне оперування школярами набутими знаннями, вміннями та навичками; прагнення поділитися з оточуючими новою інформацією, отриманою з різних джерел за межами навчальної програми. 2. Показники емоційних проявів: переживання учнями гніву, страху, обурення радості, смутку, натхнення, задоволення. 3. Показники вольових проявів, регулятивні процеси, які виражені в особливостях протікання пізнавальної діяльності учнів: зосередженість уваги, застосування різних способів для вирішення складного завдання; прагнення до завершеності навчальних дій; реакція на дзвінок, а також вільний вибір діяльності. [15, 208]: Сучасні дослідження пізнавального інтересу ґрунтуються на працях Л. С. Виготського, С. Л. Рубінштейна, Б. М. Теплова, В. Н. М'ясищева, Л. В. Занкова, Д. Н. Узнадзе, Г. І. Щукіної. Як стверджують вчені-психологи, за допомогою пізнавального інтересу встановлюються зв'язки суб'єкта з об'єктом. Але спрямованість індивіда на предмети і явища навколишньої дійсності носить вибірковий характер. У зв'язку з цим далеко не все, з чим зустрічається молодший школяр у житті,

викликає інтерес, а лише те, що стає для нього цінним, привабливим, актуальним, значущим. Що ж сприяє формуванню і зміцненню пізнавального інтересу у дитини молодшого шкільного віку? 1. Максимальна опора на активну мислительну діяльність учня: ситуації рішення пізнавальних завдань, ситуації активного пошуку, ситуації розумової напруги, ситуації суперечливості суджень, зіткнення різних позицій, в яких необхідно розібратися самому, стати на певну точку зору, прийняти рішення. 2. Навчальний матеріал повинен враховувати психологічний, інтелектуальний рівень розвитку як окремого учня так і класу в цілому. 3. Емоційна атмосфера навчання, позитивний емоційний тонус навчального процесу. На думку М. Ф. Беляєва [3], І. М. Цветкова [14], Г. І. Щукіної [15], пізнавальний інтерес у своєму розвитку проходить такі стадії: цікавість, допитливість, теоретичний інтерес. Цікавість – елементарна стадія вибіркового ставлення, що обумовлена тільки зовнішніми, скоріше обставинами несподіваного характеру, що привертають увагу людини і є початковим поштовхом у виявленні пізнавального інтересу. Теоретичний інтерес пов'язаний як із прагненням до пізнання складних теоретичних питань і проблем конкретної науки, так і з використанням їх як інструменту пізнання. Цей ступінь активного впливу людини на світ, на його перебудову, що безпосередньо пов'язаний зі світоглядом людини, з її переконаннями в силі і можливостях науки. Цей ступінь характеризує не тільки пізнавальне начало в структурі особистості, а й людину як діяча, суб'єкта, особистість. Але зупинимось на допитливості. Так що ж таке допитливість? У педагогічному словнику допитливість визначається як риса характеру особистості, що проявляється у прагненні до широти та глибини знань про навколишній світ і саму себе. Із психологічної точки зору, допитливість – риса характеру особистості, яка виявляється у постійному прагненні людини до глибшого розуміння суті подій і явищ навколишнього світу. Допитливість є необхідною умовою інтелектуального розвитку людини, успішного навчання свідомого професійного вибору. Якщо для дитини дошкільного віку – це вікова особливість розвитку, то у дітей молодшого

шкільного віку формується у процесі навчання шляхом пробудження інтересу до різних навчальних предметів і видів людської діяльності [8,111]. Психологи розглядають допитливість як:

- один з рівнів розвитку пізнавальних почуттів;
- пізнавальну потребу, яка є внутрішнім джерелом пізнавальної активності індивіда (зовнішніми джерелами є потреби соціального характеру).

Отже, з одного боку, допитливість породжує пізнавальну активність, але, разом з тим, підвищення рівня пізнавальної активності зміцнює і поглиблює допитливість. Одним з найважливіших критеріїв педагогічної майстерності в сучасній психології вважається результативність роботи вчителя, яка проявляється в стовідсотковій успішності школярів і таким же їхнім інтересом до предмету [1, 38]. Як показали психолого-педагогічні дослідження, якщо першокласників цікавлять окремі явища і факти, то учні третього – четвертого класу проявляють інтерес до причинно-наслідкових зв'язків. У дівчаток пізнавальна активність вища, ніж у хлопчиків. Але не менш важливо знати, що криється за цим інтересом, тобто якими є мотиви учіння дітей. Так, в учнів першого класу переважає зовнішня навчальна мотивація. Дитині, що тільки-но переступила поріг школи, подобається бути у статусі учня, їй подобається новенький портфель і форма, її приваблює класна кімната. А ще їй хочеться бути схожою на старших дітей, які вже не один рік навчаються у школі та не відстати від своїх однолітків, які стали школярами. Але новизна шкільного життя проходить, а з нею у деяких першокласників зникає й бажання йти до школи. Чому? Психологи аргументують виникнення такої ситуації недостатньою увагою до формування внутрішньої навчальної мотивації дитини з боку вчителя та батьків. Формування внутрішньої навчальної мотивації має свою закономірність і проходить кілька етапів:

- формування інтересу до процесу навчальної діяльності;
- формування інтересу до результату діяльності;
- формування інтересу до змісту навчальної діяльності.

Як бачимо, в основі зовнішньої мотивації лежать соціальні мотиви, а внутрішня мотивація ґрунтується на мотивах пізнавального характеру. Внутрішня навчальна мотивація є важливим новоутворенням, оскільки допомагає дитині швидко

засвоювати нові знання, легко вчитися, отримувати задоволення від навчального процесу. Але, як відомо з досліджень Л. І. Божович [4], діти молодшого шкільного віку у процесі учіння майже не покладаються на внутрішні мотиви, оскільки, у силу свого психічного розвитку, не усвідомлюють у повній мірі практичну цінність знань, мету навчання. Їх навчання у більшій мірі супроводжується соціальними мотивами. Отже, пізнавальні мотиви в цей час не є провідними, оскільки мають низьку спонукальну силу. Саме тому одним з основних завдань вчителя є робота, спрямована на формування у молодших школярів внутрішньої мотивації навчання, а, значить, і пізнавальної активності в процесі навчальної діяльності. Учені визначають два шляхи активізації пізнавальної активності учнів: екстенсивний та інтенсивний. Причому, їх сутність різна, а кінцева мета – одна і та ж: виховання освіченої, високоморальної, творчої, соціально активної особистості, здатної до саморозвитку. Екстенсивний шлях розвитку пізнавальної активності реалізується, насамперед, через збільшення кількості навчальних дисциплін та обсягу знань, який повідомляється учням. Інтенсивний передбачає зміну самої структури навчальних програм та інтенсифікацію методів навчання, за яких діяльність учня носить продуктивний, творчий, пошуковий характер. На нашу думку, цей шлях є ефективнішим, оскільки, по-перше, ґрунтується на особистісно зорієнтованому та індивідуальному принципах навчання і враховує особистісну потребу, позицію, здатність учня в навчальній діяльності. По-друге, наявність можливості проявити в учінні розумову самостійність, ініціативу – необхідна умова для виникнення пізнавального інтересу і пізнавальної активності. По-третє, застосування вчителем на уроці активних методів навчання пришвидшує процес виникнення пізнавального інтересу. Разом з тим, як показує практика, активізація пізнавальної активності екстенсивним шляхом створює стресову ситуацію як для учнів, так і для вчителя, веде до зниження якості освітнього процесу. У зв'язку з цим В. О. Сухомлинський [11] радив учителям не прагнути розповісти на уроці усе, що знають, адже за такого підходу під лавиною знань

можуть бути поховані допитливість і пізнавальний інтерес. Завжди має залишатися щось недомовлене, що спонукатиме дитину повернутися до того, про що вона дізналася. Найважливішою рушійною силою навчання, що стимулює пізнавальну активність учнів, є протиріччя між знанням і незнанням, стверджував відомий вітчизняний дидакт М. О. Данилов [5]. Це протиріччя виникає, коли вчитель ставить перед учнями такі завдання, створює такі ситуації, вирішення яких вимагає від молодших школярів активної пошукової діяльності, нових знань, умінь. Цікавою є тільки та робота, яка вимагає постійної розумової напруги. Легкий матеріал, який не вимагає від дитини такої напруги, не викликає у неї інтересу. Отже, ще однією умовою виникнення пізнавального інтересу є подолання труднощів у навчальній діяльності. Але трудність навчального матеріалу і навчального завдання призводить до підвищення інтересу тільки тоді, коли ця трудність для посильна, переборна, тобто є такою, що дитина в змозі самотійно її подолати, інакше інтерес швидко падає [2]. Хочеться зазначити, що стійкість допитливого ставлення дитини до дійсності залежить від того, культивують дорослі це ставлення до навколишнього чи гасять його своїм зневажливим ставленням до питань дітей та небажанням відповідати на них. Допитливість починає проявлятися в ранньому віці, коли дитина починає ставити мамі перші питання. Ось тоді треба батькам не відштовхувати дитину, а відповідати на поставлені нею питання. Щоб у таких дітей допитливість не згасала і в школі, потрібно, щоб цей активний інтерес до навколишнього підтримувався і спрямовувався як педагогами, так і батьками. «Відповідайте дітям також і на свої запитання, і тоді прийде час, коли в них з'являться запитання», - наголошував Симон Соловейчик [10]. У рамках сучасних підходів до розвитку пізнавальної активності молодших школярів головним критерієм уроку повинна стати включеність у навчальну діяльність усіх без винятку учнів на рівні їхніх потенційних можливостей, спілкування у режимі діалогу, співробітництва, спільної діяльності. С. Л. Рубінштейн зазначав: «для того, щоб учень по-справжньому включився в роботу, потрібно зробити поставлені в ході

навчальної діяльності завдання не тільки зрозумілими, але і внутрішньо прийнятими їм, тобто щоб вони придбали значущість і знайшли, таким чином, відгук і опорну крапку в його переживанні. Рівень свідомості істотно залежить від того, наскільки особистісно значущим для учня виявляється те, що об'єктивно, суспільно значуще» [9, 81]. Хочеться також зазначити, що молодший школяр є учасником навчальної діяльності, результати якої оцінюються значущими дорослими. Оцінка дитини як гарного чи поганого учня, тобто її шкільна успішність, також має вплив на пізнавальний інтерес, пізнавальну активність. К. Д. Ушинський стверджував, що інтерес учня до навчання підтримується успіхом. На його думку інтерес прокидається лише тоді, коли є натхнення, яке з'являється від успіху в процесі оволодіння знаннями. Дитина, яка ніколи не пізнала радості праці в навчанні, не відчула гордості від того, що труднощі подолані, втрачає бажання й інтерес навчатись [12,150]. Тому першочерговим завданням вчителя К. Д. Ушинський вважав необхідність дати дітям можливість досягти успіху у навчанні, відчути радість від своєї праці, пробудити в їхніх серцях почуття гордості за свої досягнення і за самого себе. Висновки. Стратегія вчителя, що створює активну пізнавальну атмосферу, полягає не тільки у використанні нових технологій навчання, але і в переорієнтації свідомості учня: учіння із щоденного примусового обов'язку має стати частиною пізнання дитиною дивовижного навколишнього світу **Науково-теоретичні засади методу проєктів**

Рівні і критерії сформованості пізнавальної активності молодших школярів

У класних колективах як молодших школярів, так і старших підлітків на розвиток їхніх здібностей та інтересів впливає не стільки вік, скільки індивідуальність школяра, обумовлена його життєдіяльністю, придбаним досвідом різноманітної предметної діяльності, спілкуванням, впливом сімейних умов, засобами масових комунікацій і т.д.

У школярів того самого класу пізнавальна активність і інтереси можуть мати різний рівень свого розвитку й різний характер проявів, обумовлених різним досвідом, особливими шляхами індивідуального розвитку.

Елементарним рівнем пізнавальної активності можна вважати відкритий, безпосередній інтерес до нових фактів, до цікавих явищ, які фігурують в інформації, яку одержують учні на уроці.

Більш високим рівнем розвитку пізнавальної активності є інтерес до пізнання істотних властивостей предметів або явищ, що становлять більш глибоку й часто невидиму їхню внутрішню суть. Цей рівень вимагає пошуку, здогаду, активного оперування наявними знаннями, придбаними способами. На цьому рівні пізнавальні здібності часто пов'язані з рішенням завдань прикладного характеру, у яких школяра цікавить не стільки принцип дії, скільки механізм, за допомогою якого вона відбувається. На цьому рівні пізнавальні здібності уже не перебувають на поверхні окремих фактів, але ще не проникають настільки в пізнання, щоб виявити закономірності. Цей рівень, мабуть, можна назвати стадією описовості, у якій фіксація зовнішніх ознак і істотних властивостей досліджуваного перебуває на рівних початках. [15, 57]

Ще більш високий рівень пізнавальної активності становить інтерес школяра до причинно-наслідкових зв'язків, до виявлення закономірностей, до встановлення загальних ознак явищ, що діють у різних умовах. Цей рівень буває сполучений з елементами дослідницької творчої діяльності, із придбанням нових і вдосконалюванням колишніх способів навчання.

Зазначені рівні пізнавальної активності досить загально вимальовують тенденції розвитку пізнавальних здібностей. У реальному процесі шлях, що проробляється пізнавальними здібностями, характеризується більш тонкими й складними взаємопереходами, у яких одна стадія як би проникає в іншу, одна виростає з іншої, одна супроводжує іншу. Але при всьому цьому в кожний даний момент учитель все-таки може бачити, на якому рівні розвитку інтересу до знань перебуває школяр: на рівні фактів і репродуктивної діяльності, на рівні виділення істотних зв'язків і прагнення до пошукової діяльності, часто

пов'язаною з її прикладним характером, або на рівні розкриття істотних закономірностей і глибоких причинно-наслідкових зв'язків.

Репродуктивно-фактологічний, описово-пошуковий і творчий характер пізнавальної діяльності спричиняють собою й рівень пізнавальних здібностей школяра. Головний параметр рівнів пізнавального інтересу — спрямованість його до об'єктів пізнання (фактів, процесів, закономірностей) супроводжується такими параметрами, як стійкість, локалізованість усвідомленість. [14, 20]

Параметр стійкості багато чого відкриває нам у пізнавальних здібностях школяра. Пізнавальний інтерес може бути ситуативним, обмежений окремими яскравими спалахами, як відповідь на якусь особливо емоційну ситуацію навчання (ефектний дослід, вражаюча розповідь, цікавий фільм). Такий інтерес може швидко охолонути, зникнути разом з ситуацією, яка його породила. Він вимагає постійного підкріплення ззовні, нашарування нових і нових виняткових вражень. У структурі особистості він не залишає особливого сліду, тому що інтерес її увесь час побуджується зовнішніми засобами, сам школяр залишається до пізнання нейтральним.

Інтерес до навчання може бути відносно стійкий і пов'язаний з певним колом предметом, завдань. Цей рівень стійкості пізнавального інтересу або пізнавальних здібностей характерний для більшості підлітків, у яких мотив пізнавального інтересу як внутрішній побудник їхнього навчання ще не настільки сильний, щоб не мати потребу в зовнішній стимуляції, яка йде від засобів навчального процесу. У цих випадках дуже важливо розглянути тенденцію його стійкості: чи переважають в учня внутрішні спонукання інтересу, або ж він потребує зовнішніх стимулів. [14, 21]

Нарешті, пізнавальна активність та інтерес школяра можуть бути досить стійкими. Тоді внутрішня мотивація в навчанні буде переважати й учень може вчитися із задоволенням навіть всупереч несприятливим зовнішнім стимулам. Цей рівень стійкості пізнавального інтересу являє собою вже нероздільне ціле з потребою в пізнанні, коли учень не просто хоче учитися, а не може не вчитися.

Міцні пізнавальні здібності та інтерес супроводжують розвиток далеко не кожного школяра.

Локалізація пізнавальних здібностей та інтересів може бути також дуже різною. Значна частина учнів має дуже неясну, аморфну локалізацію. У них найчастіше й можна виявити ситуативний інтерес. При зовнішній стимуляції інтерес до навчання у цих школярів проявляється, але буває нестійкий і обов'язково вимагає спонукань ззовні. [14, 21]

У значної частини учнів пізнавальний інтерес та пізнавальна активність має широку локалізацію. Для цих учнів більшою мірою, чим для учнів з аморфними інтересами, характерні внутрішні спонукання, відкритість інтересу до багатьох областей знань. Вони активно шукають знання, витягають їх з різних джерел і за межами уроку. У процесі навчання важливо поглиблювати знання таких учнів, постійно переводити їх на більше високий рівень пізнання.

Нарешті, відому групу школярів кожного класу становлять учні з чітко локалізованими, вираженими, домінуючими пізнавальними інтересами. Стрижневі, домінуючі інтереси лежать в основі схильностей, здатностей учнів, визначають майбутню професію й тому представляють собою велику цінність для особистості.

У комплексі даних про пізнавальні здібності дуже істотним є і їх усвідомленість. Усвідомлення мотиву завжди сполучене з його більш сильним впливом на діяльність. Неусвідомлений мотив теж діє, але підспудно, ним важче управляти. [23, 201]

Теоретичний аналіз і практика навчання показують, що найбільш сприятливі для навчального процесу широкі інтереси учнів з вираженою домінантою.

Якщо ми визнаємо, що пізнавальні здібності та інтерес — значні фактори навчання, які визначають мотив навчальної діяльності школяра, то дуже важливо знати їх прояви, ознаки, по яким можна судити про наявність їх в учнів, про те, які сторони, прийоми навчання викликають інтерес, які залишають його нейтральним, а які зовсім гасять інтерес до навчання.

Проявом інтересу учнів у навчальному процесі є їх інтелектуальна активність, про яку можна судити по багатьом діям.

Запитання учня, звернені до вчителя, найбільш знаменують пізнавальний інтерес. Питання виражає прагнення осягти ще неясне, глибше проникнути в предмет свого інтересу. Інертні, байдужі до навчання учні не задають питань, їх інтелект не тривожать невирішені питання.

Іншим показником інтелектуальної активності є прагнення учнів по власному спонуканню брати участь у діяльності, в обговореннях піднятих на уроці питань, у доповненнях, виправленнях відповідей товаришів, у бажанні висловити свою точку зору.

Виразним показником інтелектуальної активності, що супроводжує інтерес школярів, є їх активне оперування набутих багажем знань і вмінь. Пізнавальний інтерес не уживається зі штампом і шаблоном, тому залучення набутих знань до різних ситуацій і завданням свідчить про їхню гнучкість, їх вільне використання й може сприяти прагненню глибоко проникнути в пізнання.

Ще один дуже коштовний для інтересу показник інтелектуальної активності школяра — прагнення поділитися з товаришами, учителем новою інформацією, почерпнутою з різних джерел за межами навчання.

Таким чином, перший і самий основний параметр показників пізнавальних здібностей і інтересу, що може виявити вчитель без достатніх зусиль — це інтелектуальна активність школяра, у якій, як у фокусі, збираються всі її прояви в пізнавальному інтересі.

Іншим параметром показників, за якими вчитель може судити про наявність пізнавального інтересу учнів, є емоційно благополучне тло пізнавальної діяльності учня. Емоційні прояви учнів служать досить ясними показниками для вчителя. Ці прояви часто настільки тонкі й невловимі, що тільки по ним одним скласти враження про рівень розвитку пізнавальних здібностей буває важко. Лише в сукупності з іншими параметрами вони можуть створити повну картину інтересів та здібностей учнів.

Параметром показників пізнавальних здібностей учнів є регулятивні процеси, які у взаємодії з емоційним настроєм, виражені в особливостях протікання пізнавальної діяльності учнів. Насамперед вони проявляються в зосередженості уваги й слабкої відволікаємості. [23, 203]

Досить яким показником пізнавальних здібностей є поведінка учня при утрудненнях. Стійкі і досить глибокі здібності зазвичай сполучені із прагненням перебороти труднощі, спробувати різні шляхи для вирішення складного завдання. У природних умовах навчального процесу учитель виразно бачить ці полярні групи учнів, з яких одна робить безліч спроб, відшукує різні підходи й способи рішення, інша або відсуває від себе зошит і відключається від навчального завдання, або пробує механічно списати завдання в сусіда або з дошки.

Регулятивні механізми пізнавальної діяльності школяра дуже відчутно сповіщають про інтерес до знань і по прагненню до завершеності навчальних дій. Інтерес завжди пов'язаний з заглибленістю у діяльність, з відходом у діяльність, незважаючи на сторонні подразники. Лише завершивши розпочату роботу, школяр реагує на них. Той же процес діяльності, який не залучає учня, скоріше зв'язаний з стимулами зовнішнього порядку (не одержати поганої оцінки, не поставити себе в незручне становище перед учителем, перед товаришами). Справді пізнавальний результат його не настільки хвилює, як учня з вираженим інтересом до навчання. Показові щодо цього реакції учнів на дзвінок з уроку. Для один дзвінок є нейтральним подразником, і вони продовжують роботу, намагаючись довести її до кінця, завершити благополучним результатом, інші моментально демобілізуються, перестають слухати, залишають незакінченим розпочате завдання, закривають книги й першими вибігають на перерву. Втім, реакція на дзвінок також чудовий показник цікавого й нецікавого уроку.

Розпізнавання пізнавальних здібностей можливо не тільки в сфері навчальної діяльності, але й за її межами, тому що школяр керується пізнавальним інтересом не тільки на уроках. Навпаки, його вільна діяльність у

ще більшій мірі розкриває нам і характер, і глибину, і локалізацію, і усвідомлення пізнавального інтересу. У вільному виборі, віддаючи перевагу певній області знань, діяльності, колу читання, заняттям у часи дозвілля, школяр розкриває й свої інтереси, і свої потенційні можливості, і всі накопичені ним в навчанні й трансформовані в бажаній роботі способи пізнавальної й практичної діяльності. [21, 32]

Вільний вибір діяльності в часи дозвілля, перевага тих або інших занять у вільний від уроків час — найважливіший показник інтересів і схильностей учнів. Це досить серйозна соціальна, не тільки педагогічна проблема, від вірного рішення якої залежить не тільки розвиток інтересів людини, але і її активна позиція в житті.

Серед понять, які формують основу наукового контексту розгляду методу проектів, виділимо «проект», «навчальний проект», «проектна діяльність», «проектування».

Під час вивчення цього феномена з'ясувалося, що в науковому середовищі існують найрізноманітніші його визначення. Педагогічний термін «метод проектів» утворений шляхом синтезу двох окремих дефініцій: «метод» і «проект», які у поєднанні набувають специфічного змісту та призначення. Отже, «метод проектів» слід розглядати у контексті двох його складових.

Ключовим поняттям, що створює уявлення про предмет дослідження, є «проект». Науковці (В.Бурков, Л.Ващенко, О.Землянська, С.Кримський, Н.Масюкова, О.Новиков, Є.Полат, Г.Селевко та ін.) визначають «проект» (від лат. *projectus* – кинутий уперед) як:

- систематична форма організації діяльності у взаємозв'язку її теоретичних і практичних аспектів [14];
- результативна діяльність, яка відбувається у спеціально організованих (лабораторних) умовах [29];
- форма (елемент) організації спільної діяльності членів колективу, об'єднаних загальною метою [32];

- обмежена за часом цілеспрямована зміна окремої системи з визначеними вимогами щодо якості результатів, з можливими параметрами витрат ресурсів і специфічною організацією [25];
- комплекс пошукових, дослідницьких, графічних та інших видів робіт, що виконуються з метою практичного чи теоретичного розв'язання значущої проблеми [16];
- повний, завершений цикл продуктивної діяльності [6];
- результат діяльності, що одержують під час вирішення практичної або теоретичної практично вагомої і соціально детермінованої проблеми [7];
- уявлення про майбутній результат діяльності й процес його досягнення; комплексна норма діяльності, побудова якої передбачає визначення мети, підходу, принципів, плану, технології [37] та ін.

Отже, проект розглядається, по-перше, як результат перетворювальної діяльності; по-друге, як форма організації діяльності, спрямованої на отримання певного результату. Останнє твердження будемо вважати вихідним для розкриття поставленої проблеми.

Поняття «метод» (від грец. *methodos* – шлях дослідження чи пізнання) у наукових працях В.Бондаря, С.Гончаренка, В.Онищука, П.Підкасистого, О.Савченко, М.Скаткіна визначається як:

- спосіб пізнання явищ природи та суспільства [24];
- шлях просування до істини, до очікуваного результату [87];
- спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями об'єкта, який розглядається [45];
- система послідовних дій людини, спрямована на досягнення результату, що відповідає поставленій меті [58];
- сукупність засобів, прийомів, дій і операцій, достатня для розв'язання конкретного навчально-виховного завдання у процесі взаємодії суб'єктів навчання, опосередкованої змістом спільної діяльності [22];

- упорядкована система взаємопов'язаних прийомів педагогічної діяльності вчителя і навчально-пізнавальної діяльності учнів, спрямована на досягнення поставлених дидактичних, виховних і розвивальних цілей [57].

Наведені визначення дають підставу стверджувати, що поняття «метод» генетичним корінням сягає практичної діяльності. Це саме стосується і терміну «проект» у контексті гуманітарних наук.

За умови застосування у межах певного предмету метод проектів виступає як сукупність прийомів, операцій оволодіння деякою галуззю практичного або теоретичного знання, тією чи іншою діяльністю; шлях пізнання, спосіб організації процесу пізнання (Є.Полат), а також як система навчально-пізнавальних прийомів, які дозволяють розв'язати певну проблему в результаті самостійної чи колективної діяльності учнів (М.Запрудський).

Однак, оскільки в науковому середовищі не існує єдиного розуміння сутності самого терміну «педагогічна технологія», у літературі представлені різні визначення методу проектів, а саме як:

- сукупність методів навчання, які забезпечують реалізацію особистісно орієнтованого підходу до навчання і дозволяють реалізувати ідею навчання у співпраці, складовою якого є метод проектів [98];

- продумана в усіх деталях модель спільної педагогічної діяльності з проектування, організації і проведення навчального процесу; педагогічна технологія, зорієнтована не на інтеграцію фактичних знань, а на їх застосування та набуття нових [17; 77];

- система, що містить уявлення про конструювання оптимального навчального середовища, проектування навчального процесу, один із різновидів технології проблемного навчання [50];

- системна сукупність та порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методичних засобів, які використовуються для досягнення педагогічних цілей [9] та ін.

У роботі Г.Селевка взагалі пропонується визначення досліджуваного поняття і як комплексного методу навчання, який дозволяє індивідуалізувати

навчальний процес, надає можливість дитині виявити самостійність у плануванні, організації та контролі своєї діяльності; і як педагогічної технології – розвиток ідеї проблемного навчання, за умови розробки й створення учнем під контролем учителя нового продукту [23].

Викладене вище дозволяє дійти висновку, що відповідно до змістового та процесуального наповнення метод проектів можна розглядати як:

1) метод навчання, якщо він застосовується на окремому етапі навчальної діяльності як комплекс дидактичних прийомів, спрямованих на досягнення освітньої мети в межах певної організаційної форми;

2) форму організації навчання, якщо узгоджена діяльність учителя й учнів здійснюється за встановленими етапами та певним режимом (наприклад, уроки-проекти);

3) педагогічну технологію – комплексний інтегративний процес, який передбачає цілепокладання, планування, відповідну організацію, реалізацію цілей за допомогою адекватних методів і форм, аналіз результатів [14].

Отже, метод проектів – це педагогічна система, що містить низку взаємопов'язаних засобів і процесів, необхідних для організованого та цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості учня (В.Беспалько). Для нашого дослідження метод проектів становить інтерес насамперед як спосіб організації проектної діяльності учнів.

Таким чином, «проектна діяльність» у педагогіці розглядається у двох аспектах:

1) як процес розробки окремими педагогами або колективами вчителів теоретичних моделей – освітніх програм і методик їх реалізації, цілей і конструктивних схем досягнення [36];

2) як проектна діяльність учнів – складова навчальної діяльності, підпорядкована певним організаційним засадам [17; 78 та ін.].

З огляду на те, що сутність проектної діяльності учнів ґрунтується на загальнопсихологічному понятті про діяльність, вона, як і будь-яка інша, складається з таких основних компонентів: орієнтовно-мотиваційного,

операційно-виконавчого та рефлексивно-оцінного. Залежно від домінуючої галузі знань та вікового складу учасників її етапи наповнюються певним змістом. Зупинимось на такому баченні структури.

I. Етап постановки мети – усвідомлення учнями конкретної задачі (організація проекту).

II. Етап планування роботи – вибір способу дії (планування проекту).

III. Етап виконання – реалізація діяльності, яка супроводжується поточним контролем і перебудовою за необхідності (реалізація проекту).

IV. Етап перевірки результатів, виправлення помилок, співставлення одержаних результатів із запланованими, підведення підсумків роботи, її оцінка (підсумок проекту).

Детальніше структуру проектної діяльності молодших школярів унаочнено на схемі (рис. 1.1).

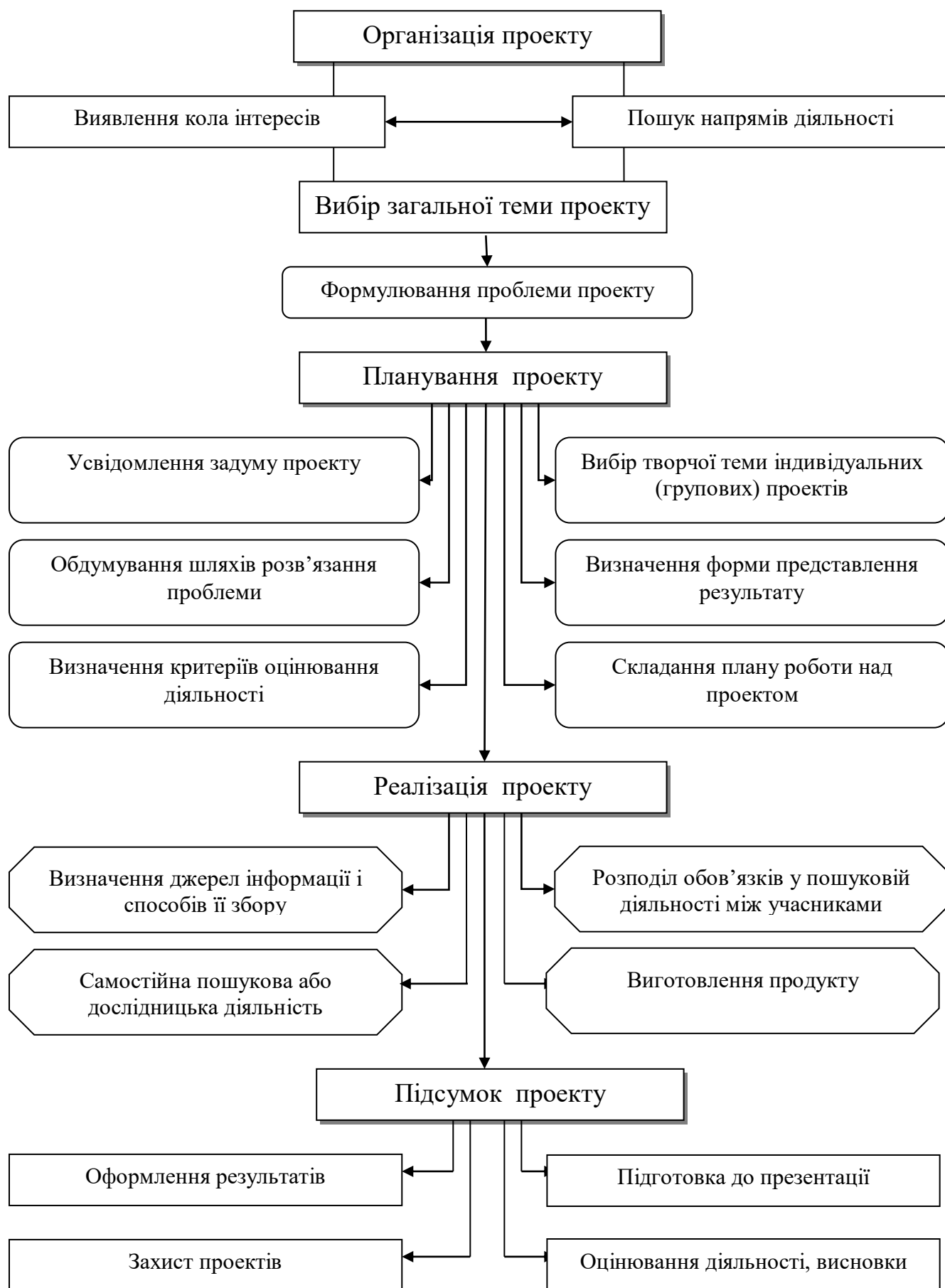

Рис. 1.1. - Структура проектної діяльності молодших школярів

Незважаючи на різноманітність визначень цього поняття, спільним є бачення його як різновиду навчальної діяльності. Спираючись на аналіз літератури [64; 66] та виходячи з принципів, на яких базується метод проектів, визначимо специфічні ознаки, притаманні навчальному проекту, а саме:

- наявність значущої в дослідницькому або творчому аспекті проблеми, для вирішення якої необхідний інтегрований зміст;
- особиста цінність для учня передбачуваних результатів і потреба в розв'язанні проектної проблеми чи задачі;
- урахування інтересів і здібностей учня;
- самостійне виконання частини проекту (на певних етапах) або всієї проектної задачі;
- використання учнем проектно-пошукових і проектно-дослідницьких прийомів роботи.

Отже, науковий контекст нашого дослідження становлять поняття: «метод проектів», «проектна діяльність учнів», «проектування», «навчальний проект». Узагальнюючи представлені в наукових працях характеристики цих вихідних категорій, зазначимо, що, незважаючи на генетичний зв'язок із методом проектів, вони є достатньо диференційовані.

У нашому дослідженні метод проектів будемо розглядати як спосіб організації проектної діяльності учнів. Проектну діяльність – як особливий вид навчально-пізнавальної активності учнів, що полягає в мотивованому досягненні свідомо поставленої мети для створення навчальних проектів. Навчальний проект – як навчально-пізнавальне завдання для учнів, спрямоване на розв'язання проблеми, пов'язаної із створенням освітнього продукту, який має суб'єктивну чи об'єктивну цінність. Проектування – як етап реалізації навчального проекту.

1.3. Аналіз стану застосування методу проектів у сучасній початковій школі

Проект – це індивідуальна, частіше групова або колективна діяльність школярів, яка спрямована на створення певного унікального кінцевого продукту.

Проект – мета, яку дитина зрозуміла, прийняла, реалізувала у процесі діяльності. Слово «проект» походить від латинського «*кинутий вперед*», тобто це задум, план досягнення поставленої мети.

Навчальний проект – це сукупність завдань учням, проблема, яку потрібно вирішити, способів її вирішення, форм організації взаємодії учнів з учителем і, нарешті, аналізу результату і співставлення його з попередньою гіпотезою.

Мета проектного навчання:

1. Сприяти підвищенню особистої впевненості у кожного учасника проекту.

2. Надихати на розвиток комунікативності та уміння співпрацювати.

3. Забезпечити механізм розвитку критичного мислення дитини, уміння шукати шляхи вирішення проблеми.

4. Розвивати в учнів дослідницькі уміння (виявлення проблем, збір інформації), спостережливість, уміння висувати гіпотези, узагальнювати, розвивати аналітичне мислення.

В основу класифікації проектів можна покласти декілька ознак:

За домінуючим видом діяльності:

дослідницький проект (це найскладніший проект, обрана тема повинна бути актуальною, а мета – чіткою, наприклад, історія екзамену);

- пошуковий проект (анкетування, складання таблиць, діаграм);
- творчий проект (результатом такого проекту можуть бути: газета, літературна збірка, відеофільм, свято, вистава тощо);
- рольовий або ігровий проект (розподіляються ролі, наявні елементи костюмів, створюється певна ігрова ситуація);
- практичний проект (наприклад, модель діючого механізму, створена своїми руками розвиваюча гра).

За кількістю учасників проекту

- особистісні;
- парні;
- групові;
- колективні.

За тривалістю проведення

- короткотривалі;
- середньої тривалості;
- довготривалі.

Види проектів для роботи з учнями початкових класів

1. Ранні проекти.

2. Ранні проекти – це зазвичай колекціонування різноманітних ілюстрацій та слів до них, які можуть використовуватися на уроках як словник, як матеріал для розвитку мовлення і збагачення кругозору учнів. Ці проекти доступні для першокласників у більш простому вигляді та з деякими ускладненнями в інших класах початкової школи.

3. **Кольорові сторінки.** В альбомі для малювання наклеюють аркуші або картон червоного, зеленого, жовтого, синього, білого, чорного та ін. кольору. Учні повинні знаходити різні картинки або їх малювати, підписувати внизу, наприклад, „зелене дерево”, „синя куля”, і приклеювати малюнок в альбом на сторінку з відповідним кольором.

4. **Буквозошит.** Зробити декілька зошитів з буквами. Учні малюють або вирізають малюнки предметів, що починаються на цю букву, підписують внизу ілюстрації і приклеюють у зошит з відповідною буквою. В подальшому, коли діти навчаться гарно писати, у ці зошити можна записувати приказки, загадки, короткі вірші, казки, фізкультхвилинки на всі букви алфавіту.

5. **Цифроплакат.** Учнями оформлюється плакат про цифри по мірі їх вивчення. Малюються картинки, записуються лічилки, казки, речення про цифри.
 6. **Картки предметів з крилами.** Учні знаходять малюнки предметів або істот, у яких є крила: літак, птахи, комахи тощо. Роблять надписи і приклеюють на аркуші одного формату. Розпочату роботу в 1 класі за цими темами можна продовжувати в інших класах і поповнювати сторінки додатковим матеріалом. Можна вказувати дату, прізвище, клас, авторів робіт.
 7. **2. Проект – спостереження.**
 8. Щоденник спостережень. Проекти про пор року.
 9. „**Зимонька – зима**”: чому так кажуть, погода, тварини, птахи, комахи, рослини; як готуються люди до зими; український фольклор про зиму; зимові ігри; зимові свята; зимова їжа; зимові відчуття; зимові асоціації.
 10. **Проекти про домашніх тварин**
 11. „**Мій Барсик**”: зовнішній вигляд тварини, його звички; як показує свій настрій, свої бажання; меню тваринки; історичні дані про появу цього виду тварин; український фольклор, письменники та поети про цю тварину
 - 12.3. **Проект – розповідь.**
 13. Результат дитячої творчості і фантазії.
 14. Результат вивчення ряду тем шкільних предметів.
 15. Фантастична розповідь на задану (вигадану) тему.
 16. Патріотичні, історичні, географічні, природознавчі оповідання.
 17. Музичне оповідання.
 18. Розповідь – картина.
 19. Проект – розповідь за сюжетом фільму.
5. **Конструктивний (матеріальний, предметний) проект.**
 6. Виготовлення матеріальних предметів.

7. Виготовлення листівок, закладок, іграшок, сувенірів, настольних ігор.
8. **5. Екскурсійний проект.**
9. Експерсії, походи, експедиції, поїздки, подорожі, в тому числі й заочні.

Проект розглядають як "п'ять П": проблема, планування, пошук інформації, продукт, презентація.

Основні етапи роботи у проекті

1 етап – Організаційний

Учитель повідомляє учням тему, мету, кінцевий продукт проекту, завдання, план роботи. Усе це обговорюється в класі, учні вносять свої пропозиції.

2 етап – Підготовчий

Відбувається збір матеріалу, ознайомлення з навчальною інформацією, виконання тренувальних вправ.

3 етап – Проектна робота

Починається проектування "макета", опрацювання зібраної інформації, її коригування. На цьому етапі учні звертаються до довідників, словників, до вчителя для одержання додаткової інформації.

4 етап – Оформлювальний

На цьому етапі відбувається остаточне оформлення кінцевого продукту (малювання, складання, розфарбовування, оформлення презентації тощо). Це може відбуватися як у школі, так і вдома.

5 етап – Презентація проекту

Учні розповідають про свою роботу у проекті, демонструють кінцевий продукт, захищають ідею, зміст, відповідають на запитання опонентів.

6 етап – Підбиття підсумків

На цьому етапі вчитель (координатор проекту) та учні (учасники проекту) аналізують виконану роботу, виявляють її переваги та недоліки, оцінюють свою участь у проекті, складають плани на майбутнє.

Можливі результати проектної діяльності:

проект – спостереження

проект – оповідання
фантастична історія
музичне оповідання
виготовлення листівок, іграшок, сувенірів
екологічний проект
сервісний проект
мальований фільм
слайд – фільм
реклама

буклет

проект – книга

мультимедійна презентація

гербарій

альбом

журнал, в тому числі й електронний колаж

колекція

макет

модель

книжка – розкладка

музична підбірка

наочні посібники

плакат

план

реферат

серія ілюстрацій

казка

довідник

стінгазета

сценарій свята

навчальний посібник

фотоальбом
креслення
екскурсія
карта.

Створення проекту – це творчість у першу чергу учнів, які працюють над проектом. Враховуючи рівень розвитку самостійності у дитини, педагог обирає певний характер координації. Слід враховувати, що тільки особиста зацікавленість учня в триманні результату, позитивна мотивація вирішення проблеми проекту можуть підтримати його самостійність. В залежності від цього допомога учителя може полягати:

- у підборі літератури та інших джерел інформації з теми;
- у формулюванні гіпотези і визначенні цілей, яких треба досягти;
- у показі способів та прийомів роботи зі знайденим матеріалом;
- в обговоренні зібраного матеріалу;
- у підготовці тексту виступу;
- у моделюванні, в тому числі і комп'ютерному.

Комусь із дітей потрібна більша допомога, а хтось готовий до більш самостійної роботи. Тим самим реалізується принцип індивідуалізації навчання і досягається найкращий результат.

Звичайно, у початковій школі проекти – це зазвичай не індивідуальна, а сімейна діяльність, оскільки дитина є обмеженою у засобах та інструментах пошуку, збору та обробки інформації. Тому, звичайно, робота над проектом здійснюється під керівництвом учителя та батьків. Але батьки повинні постійно пам'ятати, що суть методу проектів – це формування самостійності дитини у пошуку інформації, обробці даних, а не у тому, хто зробить проект краще чи ефектніше. Батьки не повинні брати на себе більшу частину роботи над проектом, інакше губиться сама ідея цього методу. А ось допомога порадою, інформацією, виявлення зацікавленості з боку батьків – важливий фактор підтримання мотивації і забезпечення самостійності школярів. Особливо неоціненною є допомога батьків, коли діти роблять перші

кроки у роботі над проектом. Тому слід наголосити батькам, що вони виконують лише роль помічника – допомогти знайти *разом* інформацію у книгах, зводити до бібліотеки, пошукати в Інтернеті, допомогти відібрати найголовніше, допомогти охайно оформити результати пошуку. Головне слово для батьків «*допомогти*», але не «*зробити замість*». Краще тоді не робити зовсім, ніж зробити замість дитини.

Умови успішного впровадження проектної діяльності:

У проектній діяльності не існує (і не може існувати) єдиних рецептів, оскільки ця діяльність є глибоко індивідуальною й залежить від саме вашого з учнями проблемного поля, вашої мети діяльності, вибору ваших шляхів вирішення проблеми. Головне – тримати в полі зору ознаки проектної діяльності та принципи, на яких вона будується.

Обов'язково ставте для себе довгострокову педагогічну мету (розвинути пізнавальні інтереси учнів; допомогти учням полюбити читання; навчити учнів бути відповідальними; здружити колектив дітей; привернути увагу батьків до школи тощо), їй підпорядковуйте зміст діяльності учнів. Відкиньте сумніви – результат обов'язково буде!

Намагайтеся відійти від канонів (чи стереотипів) традиційної педагогіки, де кожен крок учня перебував під контролем учителя. Надайте дітям можливість виявити свою особистість, ствердити себе у колективі. Дозвольте їм навіть помилитися. Можливо, їх помилки призведуть до виявлення нових проблем, а звідси – й ідей наступних проектів.

Безперечно, проектна діяльність володіє значним потенціалом, проте, не будемо забувати історичні уроки, коли надмірне захоплення соціальною спрямованістю методу проектів зашкодило виконанню навчальних програм. Нехай робота над навчальним проектом буде для учнів очікуваною подією, а не буденністю

Використовуючи активні методи навчання, можна переконатись, що учні краще почали аналізувати, зіставляти, виділяти головне, вміло застосовувати набуті навички на практиці, набули комунікативних навичок.

Підвищується інтерес учнів до знань, зростає самоповага. Тому можна сказати — за активними методами навчання — майбутнє. Постійне впровадження їх у практику роботи робить процес навчання значущим, орієнтованим на особистість учня. І дає, врешті-решт, вагомі здобутки.

При використанні такої діяльності на уроках можна говорити про те, чого ми досягнемо.

Дитина вміє:

- орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях;
- критично мислить, використовує сучасні технології;
- формулює і відстоює власну думку;
- вміє працювати з інформацією;
- комунікабельний, уміє працювати в колективі.

У дітей зникає страх перед неправильною відповіддю. Самостійний пошук учнями відповіді на запитання «ЧОМУ?» приносить масу задоволення не тільки вчителю, а насамперед самому учню. Спираючись на власний досвід, учні самі пропонують завдання, ставлять запитання та шукають на них відповіді.

Висновки. Таким чином, метод проектів є сучасною педагогічною технологією, використання якої створює умови для всебічного розвитку особистості у процесі організації творчої діяльності. Успіх упровадження проектної технології залежить від усвідомлення вчителями початкових класів її значення, знання й дотримання ними алгоритму її організації.

Користь методу проектів для початкового навчання складно переоцінити. Проте він не є альтернативою класно-урочній системі. Треба його сприймати як додатковий засіб, що розвиває пізнавальну сферу та особистісні якості молодшого школяра. За допомогою методу проектів підвищується пізнавальний інтерес учнів до навчання. Цей метод є найзначимішим з-поміж пізнавальних методів (на думку вченого О. Я. Савченко) і виникає лише в ситуації пошуку нових знань та самостійної діяльності

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження вбачаємо в розкритті особливостей використання проектної технології у виховній роботі з молодшими школярами.

Для розв'язання проблеми дипломного дослідження виникла потреба вивчити стан застосування методу проектів у практиці початкового навчання. З цією метою нами вирішувались такі завдання:

- 1) проаналізувати зміст діючих навчальних програм і підручників з погляду наявності в них компонентів проектної діяльності;
- 2) виявити характер застосування методу проектів у практиці початкової школи.

Враховуючи міжпредметний характер проектної діяльності, в контексті вирішення першого завдання ми приділили увагу навчальним програмам з усіх предметів у 1–4 класах середньої загальноосвітньої школи [28].

У навчальних програмах з предметів «Основи здоров'я», «Я і Україна», «Я і Україна. Довкілля», «Трудове навчання: технічна і художня праця» міститься пряма рекомендація до застосування методу проектів.

Зокрема, в програмі «Основи здоров'я» (авт. Н.Бібік, Т.Бойченко, Н.Коваль) виділено особливість методики проведення уроків, де зазначена доцільність практичної, ігрової індивідуальної та групової діяльності учнів, пов'язаної з їхнім життєвим досвідом. Цим передбачається застосування активних форм і методів навчання, серед яких – метод проектів. Під час вивчення розділу «Психічна і духовна складові здоров'я» передбачене виконання учнями четвертого класу дослідницького проекту «Я – неповторний» [28].

У програмі курсу «Я і Україна» акцент ставиться на принципі поєднання методів і прийомів навчання, що передбачають активне й свідоме нагромадження та узагальнення вражень з різних джерел, доцільну організацію самостійної і пошукової діяльності учнів. Серед засобів, наділених такими ознаками, виділено метод проектів. Його безпосереднє застосування

відображене в суспільствознавчій складовій програми для другого класу (авт. Н.Бібік, Н.Коваль) та програмі «Громадянська освіта» для третього й четвертого класу (авт. Н.Бібік).

У програмі «Я і Україна. Довкілля» (авт. В.Ільченко, К.Гуз) провідними для всього курсу визначені інтерактивні методи навчання та види діяльності, що задовольняють природні потяги учня до дослідництва, конструювання, комунікації, виявів творчих здібностей. Робота над проектами передбачена в четвертому класі за темою «Зростаю дослідником». У її змісті виділені два аспекти роботи: перший – ознайомлення на доступному рівні з теоретичними засадами проектування (уявлення про дослідження; планування діяльності; визначення тематики дослідження; уявлення про обладнання; ознайомлення з можливими джерелами інформації); другий – практичне виконання проекту «Джерела забруднення довкілля». Таким чином програмовий матеріал цього курсу надає можливості для застосовування проектної діяльності в більшому обсязі та в системі.

У реалізації змісту програми «Трудове навчання: технічна і художня праця» (авт. В.Тименко, В.Вдовченко, І.Веремійчик, Н.Котелянець) як основний розглядається метод ігрових проектів. Він використовується авторами у контексті організації проектно-технологічної діяльності учнів на уроках курсу, однак більшою мірою пов'язується з проектуванням артефактів або створенням прообразу майбутнього об'єкта. В цьому зв'язку поняття «метод ігрових проектів» та «ігродизайн» вживаються як тотожні, а проектування представлено водночас з іншими видами перетворювальної діяльності – макетуванням, моделюванням, конструюванням.

У програмі для першого класу автори виділяють навчально-ігрове проектування, під яким розуміється планування послідовності виготовлення іграшкового одягу з кольорового паперу, макетів техніки, вазонів для кімнатних квітів, та художнє проектування – планування послідовності художньо-трудових дій за малюнками та власним задумом. У другому класі така діяльність спрямована на планування послідовності конструювання

новорічних іграшок, упаковок з використанням засобів реклами, транспортних засобів із картону, українських витинанок тощо. Окремо виділимо тему «Елементи паркового мистецтва (проекування квітника)», у змісті якої відображені всі етапи роботи над навчальним проектом. У третьому класі навчально-ігрове проектування передбачається темою «Створення довільної композиції з природного матеріалу» та як окремий етап практичної роботи за темою «Святкові костюми міфологічних персонажів». У четвертому – рекомендується організація дня художньо-технічної творчості учнів, підсумком якого є захист колективного винахідницького проекту «Місто ідей».

Таким чином, аналіз навчальних програм для 1–4 класів показав, що насиченість змісту навчального матеріалу, пов'язаного з організацією роботи за методом проектів, складає по предметах: «Основи здоров'я» – 1,4%; «Я і Україна» – 1,9%; «Я і Україна. Довкілля» – 3,8%; «Трудове навчання: технічна і художня праця» – 12%. Це свідчить про дещо локальний характер його застосування. Програми з інших предметів забезпечують цей процес окремими компонентами.

Якісний аналіз завдань, прямо пов'язаних з проектною діяльністю, і без акцентування уваги на ній показав, що автори підручників для четвертого класу поступово та в системі поглиблюють знання учнів про її особливості, вчать співвідносити свою роботу із структурою проекту шляхом виконання учнями навчальних дій. Покажемо це в таблиці (дод. Б, табл. Б.1.1).

Таким чином, проведений аналіз показав, що змістом завдань підручників курсу «Я і Україна» для 1–4 класів забезпечується ознайомлення учнів з проектною діяльністю шляхом виконання навчальних дій різного типу, які входять до її структури, а також формування початкових умінь самостійно (чи під керівництвом учителя) розробляти навчальні проекти. Наявний у підручниках матеріал, пов'язаний з проектною діяльністю, відобразимо в таблиці (дод. Б, табл. Б.1.2).

Дані таблиці доводять, що підручники курсу «Я і Україна» містять матеріал, безпосередньо або частково пов'язаний з проектною діяльністю учнів.

Він зосереджений у процесуальному компоненті цих підручників. Кількість таких завдань становить у першому класі – майже 16% від усіх завдань підручника; у другому – 15%; у третьому – близько 20,6%; у четвертому – 17%. На підставі таких показників можна вважати, що ці підручники певною мірою формують уявлення молодших школярів про основи проектної діяльності.

У контексті заявленої проблеми нами здійснено аналіз підручників для перших – четвертих класів курсу «Я і Україна. Довкілля». Специфіка їх завдань значною мірою зумовлена особливостями навчального предмета, тому пріоритетна роль належить завданням дослідницько-пошукового характеру. Безпосередню роботу над навчальними проектами відображено лише у підручнику для 4-го класу, проте системну підготовчу організацію відповідної діяльності передбачено засобами підручників цих авторів для перших – третіх класів. Вони містять рубрику «Урок серед природи», яка за передбачуваною діяльністю схожа з дослідницьким проектом. Так, перед учнями ставиться мета, формулюються основні напрями роботи, які конкретизуються у завданнях дослідницько-пошукового характеру (визначити, дослідити, спостерігати, перевірити, порівняти, відшукати тощо), передбачується виготовлення певного освітнього продукту. Елементи проектної діяльності виявляються у змісті й інших завдань цього підручника й передбачають виконання учнями відповідних навчальних дій.

Отже, аналіз підручників курсу «Я і Україна. Довкілля» засвідчив увагу авторів до проблеми реалізації методу проектів. Про це свідчать дані таблиці (дод. Б, табл. Б.1.3): у підручнику для 1-го класу кількість завдань проектного характеру становить приблизно 42%; для 2-го класу – 19%; для 3-го – 21,5%; для 4-го – майже 31%. Ці дані свідчать про те, що зміст підручників курсу сприяє формуванню засад проектної діяльності учнів.

Освітня галузь «Технологія» забезпечена підручниками двох видів: «Трудове навчання» (авт. Денисенко Л., Тименко В.; авт. Веремійчик І.) та «Художня праця» (авт. Тименко В.). Аналіз перших показав, що вони не

містять завдань, пов'язаних з розробкою навчальних проектів, тому увагу зосередимо на інтегрованих підручниках «Художня праця» для 1–4 класів.

Як зазначалося вище, в основу побудови цього навчального предмета покладено метод проектів. Такий підхід до бачення предмета дослідження обумовив принцип побудови підручників. У навчальних виданнях для 1–3 класів хоча і безпосередньо не вживається термін «навчальний проект», проте простежуються його складові. Так, у підручниках для другого і третього класів на початку кожної теми зазначається мета, в якій відображені орієнтири для довгострокової проектної діяльності учнів. У змісті завдань кожної теми відображені провідні аспекти роботи над прикладним проектом:

- розумове конструювання (формулювання задуму, мети та завдань);
- графічне конструювання (реалізація задуму у вигляді графічних символів, виконання розрахунків, визначення розмірів і пропорцій майбутнього виробу, кольорове вирішення тощо);
- предметно-маніпулятивне конструювання (виготовлення проектного зразка з різних матеріалів).

Таким чином, спираючись на аналіз програм і підручників для початкової школи, було зроблено такі висновки:

- метод проектів не знайшов у них належного висвітлення, хоча навчальні програми й підручники орієнтують учителів на застосування активних методів навчання, які б забезпечили особистісний розвиток молодшого школяра, формування у нього вміння знаходити нові знання і творчо їх використовувати;
- методичний апарат підручників «Я і Україна», «Я і Україна. Довкілля», «Основи здоров'я», «Художня праця» передбачає завдання, пов'язані з розробкою навчальних проектів та з формуванням окремих компонентів проектної діяльності, проте значна їх частина має локальний характер;

- сфера застосування проектної діяльності контекстно задається окремими предметами і, за незначним винятком, не має міжпредметного характеру.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ У ФОРМУВАННІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Організація експериментального дослідження

Хмельницька НВК № 9, що входить в систему освіти Хмельниччини, виконує соціальне замовлення держави в цілому і кожного її учня зокрема. Мета діяльності закладу - сформувати інтелектуальну, творчу, ініціативну особистість, здатну жити і творити в принципово нових ринкових умовах, забезпечити прогрес розвитку суспільства.

Перед кожним творчо працюючим вчителем неодмінно виникає безліч проблем, над розв'язанням яких він працює все своє педагогічне життя:

- як навчити учня вчитися;
- як забезпечити успішність кожного учня в навчанні;
- як зберегти і зміцнити здоров'я дитини при організації його навчальної діяльності;
- яким чином забезпечити соціалізацію кожної дитини..

Так, при підготовці до обласного етапу конкурсу «Юний дослідник», учні за підтримки батьків здійснили ціле наукове дослідження води з криниць і презентували його в рамках шкільної програми «Знак якості».

Чітко поставлена мета та шляхи розв'язання проблемного питання допомагають виконати своє завдання, як вчителя: виробити в дитини уявлення про школу, як місце, де вона буде прийнята такою, якою вона є – зі своїми почуттями, думками, знаннями, проблемами, великими та малими подіями в особистому житті.

Очікуванні результати передбачити складно, а реальні – очевидні: помітно зріс інтерес учнів до навчальної діяльності. Діти - учасники, призери

та переможці шкільних, районних, обласних і міжнародних конкурсів. Класні керівники завжди із задоволенням працюють з випускниками, у яких сформовані такі риси особистості, як: прагнення до духовної та фізичної досконалості, здатність до творчості, вибору, самоорганізації, самоуправління, сміливість, незалежність, наполегливість, цілеспрямованість, вміння спілкуватися з людьми.

Основною вибіркою дослідження були 48 учнів Хмельницького НВК № 9.

Опитувальний лист ставив за мету визначити рівень сформованості їх пізнавальної активності. Результати анкетування показали, що серед учнів можна виділити групи з високим, середнім і низьким рівнем оволодіння пізнавальної активності.

Перший рівень – відтворююча активність, яка характеризується прагненням учня зрозуміти, запам'ятати та відтворити знання, оволодіти способом його застосування за зразком. Критерієм цього рівня може служити прагнення учня зрозуміти явище, що вивчається, яке виявляється на уроці у звертанні до вчителя з питанням, у практичній діяльності по виконанню завдань учителя (робота із зошитами на друкованій основі, дидактичними засобами навчання, розв'язування задачі), систематичним і постійним виконанням домашньої роботи.

Другий рівень – інтерпретуюча активність. Вона характеризується прагненням учня до з'ясування сутності того, що вивчається, змісту, проникненню у сутність явища, прагненням зрозуміти зв'язки між явищами й процесами, оволодіти способами застосування знань в умовах, що змінюються. Критерієм оцінки сформованості цього рівня активності буде наявність у школяра прагнення дізнатися у вчителя або з іншого джерела причину виникнення явища, вміння пояснити їх взаємозв'язок, вміння застосувати знання у ситуації, що змінилася, де зразок потрібно дізнатись і для цієї мети необхідно самому провести попередні перетворення з навчальним матеріалом.

Третій рівень – творчий рівень активності – характеризується інтересом і прагненням не тільки проникнути глибоко у сутність явищ та їх взаємозв'язок, але і знайти для цієї мети новий спосіб. На цьому рівні активності школярі проявляють прагнення застосувати знання у новій ситуації, тобто провести перенос знань і способів діяльності в умови, які школяру ще зовсім недавно були невідомі. Критерієм оцінки сформованості третього рівня пізнавальної активності може служити інтерес учня до теоретичного обдумування явищ, що вивчаються і процесів, до самостійного пошуку розв'язання проблем, які виникли в процесі пізнавальної й практичної діяльності. Характерна особливість цього рівня – вияв високих волевових якостей учня, наполегливість у досягненні мети, широкі та стійкі пізнавальні інтереси. Педагогічними засобами, що дозволяють включити вказаний механізм у дію, є організація дослідницької діяльності учнів.

Оцінка даних рівнів здійснювалася за наступною шкалою:

- високий рівень – вільне володіння знаннями з даного питання, характерне глибоке розкриття суті питання, відповідь має практичну спрямованість;
- середній рівень – розуміння суті питання, присутня практична спрямованість у відповіді;
- низький рівень – відповідь не відповідає вимогам повноти, глибини і практичної спрямованості до знань.

Отримані дані приводяться в табл. 2.1

Таблиця 2.1. - Особливості сформованості у учнів пізнавальної активності

№ п./п.	Зміст компонентів – критеріїв оцінки пізнавальної активності	Розподіл учнів за рівнями сформованості ПА(у %)		
		високий	середній	низький
1.	Вибірковість	66,5	18,2	15,3
2.	Особисті якості	11,5	28,7	59,8

№ п./п.	Зміст компонентів – критеріїв оцінки пізнавальної активності	Розподіл учнів за рівнями сформованості ПА(у %)		
		високий	середній	низький
3.	Нахили	13,6	34,7	51,6
4.	Уміння	15,2	20,1	64,7
5.	Загальні якості	17,1	31,4	51,5
6.	Навички пізнавальної діяльності	6,8	34,2	59,0
7.	Ініціативність і самостійність	19,4	68,2	12,4
8.	Відповідальність за власну освіту	9,1	56,8	34,1
9.	Бажання вчитися	28,7	39,5	31,8
10.	Творче мислення	37,1	43,3	22,6
11.	Цілеспрямованість	25,6	34,3	30,1

Таким чином, проведене в процесі нашого дослідження анкетування виявило, що більшість об'єктивно існуючих недоліків пояснюється недостатнім застосуванням педагогами системи засобів і методів педагогічного впливу на учнів, які сприяють якості знань, навичок, умінь та інтенсивності їх формування на основі стимулювання мотивів навчання.

З метою отримання додаткових відомостей ми використали метод спостереження.

Тривале спостереження за поведінкою учнів, їх відношенням до навчально–виховного процесу і проявами якостей, які нас цікавлять, дозволило більш об'єктивно оцінити рівень їх пізнавальної активності і сприяло перевірці висуненої нами гіпотези. Враховуючи, що спостерігач постійно порівнює, зіставляє те, що відбувається зі своїм минулим досвідом, ми використали результати спостережень досвідчених учителів.

Спостереження підтвердило результати анкетування: отримані учнями знання, уміння й навички не інтегровані в такому цілісному особистісному утворенні, яким є пізнавальна активність.

Як доповнення до методу анкетування й спостереження ми проводили бесіди з учнями.

Заслуговує на увагу і той факт, що рівень успішності та рівень сформованості у школярів якостей пізнавальної активності знаходиться в тісному взаємозв'язку. Без залучення складних статистичних розрахунків, аналіз даних показує, що учні з більш високим рівнем сформованості даних якостей мають і більш високий середній бал успішності.

Очевидно, що такі якості особистості, як наявність творчої активності, зацікавленості в успіху, сприяє вияву високої пізнавальної активності, перетворенню пізнавального потенціалу своєї освіченості в культуротворчий потенціал.

На основі аналізу отриманих даних за результатами констатувального експерименту, ми вважаємо, що виявлені недоліки можуть бути усунені, якщо підготовка молодших школярів до роботи буде здійснюватися за умови використання методу проектів, зміст, обсяг та завдання якої зорієнтовані, насамперед, на розвиток пізнавальної активності молодших школярів у навчальному процесі.

2.2. Особливості практичного впровадження методу проектів

Теоретичне зародження методу проектів відбулося наприкінці XIX ст. у США. У період між 1900 та 1815рр. виник справжній Проектний рух, який пропагував створення нової школи з орієнтацією на дитину. Одним із перших став поширювати та реалізувати ці ідеї американський педагог і філософ Дж. Даної у своїй концепції змісту освіти. На його думку, навчання повинно орієнтуватися на природний розвиток вроджених якостей дитини. Тому в центрі розробки змісту освіти має перебувати не «обізнаний дорослий», із заздалегідь заготовленими планами та програмами навчання, а учень з його власними інтересами і потребами. У поглядах ученого на сутність методу проектів відсуджується розуміння його як засобу розвитку в дитині її індивідуальних нахилів і здібностей, поєднання теоретичних знань з

практичним досвідом учня. Дж. Даної в 1915р. дав цьому явищу назву – Школа майбутнього. Він та його послідовники В.Х.Кілпарик, Е.Коплінгс, Е.Паркхерст розробили й обґрунтували дидактичні основи впровадження методу.

Метод проектів знайшов своїх прихильників і пропагандистів у Росії на початку ХХ століття, коли школа і педагогіка були на підйомі й розвивались у тісній взаємодії з педагогікою наукою західних країн. Ідеї навчання, покладені в основу методу проектів, знайшли своє відображення у роботі російських педагогів в експериментальних школах «Будинок вільної дитини» (1906-1909рр., К.Венцель), «Сельмент» (1907-1908рр., А.зеленко, С.Шацький), «Дитяча праця і відпочинок» (1909-1918рр. С.Шацький).

У 20-х роках ХХ сторіччя метод проектів значно вплинув на розвиток радянської педагогіки. Фактично на нього спиралась Декларація про єдину трудову школу 1918 року. З 1929 по 1932рік метод проектів широко застосовувався у шкільній практиці, зокрема в Україні.

Пізніше про нього забули на кілька десятиліть, оскільки методи навчання розглядались переважно як способи передавання знань. Лише в 60-ті роки ХХ століття у західноєвропейських країнах метод проектів пережив своє друге народження – під тиском студентських вимог радикально реформувати систему освіти, спрямувати її назустріч демократичним змінам та соціальним запитам суспільства.

Пошук радіального поєднання теоретичних знань та їх практичного застосування для вирішення конкретних проблем зробив цей метод популярним. Його широко застосовують у навчальних закладах США, Англії, Німечени, Нідерландів та ін., а в 90-х рр. – і в школах України.

На сучасному етапі відповідно до змістовного та процесуального наповнення метод проектів розглядається як:

1) метод навчання, якщо він застосовується на окремому етапі навчальної діяльності як комплекс дидактичних прийомів, спрямованих на досягнення освітньої мети в межах певної організаційної форми;

2) форма організації навчання, якщо узгоджена діяльність учителя й учнів здійснюється за встановленими етапами і в певному режимі (наприклад, уроки – проекти);

3) педагогічна технологія, якщо це комплексний інтегративний процес, який передбачає ціле покладання, планування, відповідну організацію, реалізацію цілей за допомогою адекватних методів і форм, аналіз результатів.

У будь – якому випадку. Метод проектів – це педагогічна система, яка має певну сукупність взаємопов'язаних засобів і принципів, необхідних для створення організованого та цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості учня.

На практиці метод проектів розглядається як інновація, метою якої є створення для дитини умов, за яких вона оволодіє вміннями активно здобувати, оновлювати та розвивати свої знання, зможе їх творчо застосувати.

Метод проектів підтримується багатьма дидактичними принципами, з – поміж яких виділимо наступні:

- принцип активності (цілеспрямоване активне сприймання учнями проблеми проекту, її переосмислення та розв'язання);
- принцип продуктивності (прагматична спрямованість діяльності на отримання суб'єктивно чи соціально ціннісного результату);
- принцип технологічності (виконання взаємозумовлених навчальних дій у чітко визначеній послідовності);
- принцип саморозвитку (створення розвивального середовища, у якому в результаті реалізації учнями поставленої мети будуть започатковуватись нові проекти);
- принцип опори на суб'єктивний досвід учнів (урахування досвіду учня, набутого в процесі сприймання і розуміння ним навколишнього світу);
- принцип зв'язку дослідження з реальним життям (використання навколишнього середовища як лабораторії, в якій відбувається процес пізнання);

- принцип співробітництва й партнерства (об'єднання ресурсів і зусиль задля досягнення спільної мети).

Для шкільної освіти метод проектів становить інтерес передовсім як спосіб організації проектів діяльності учнів.

Висновок. Метод проектів розглядається як засіб поєднання теорії і практики у процесі навчання. Має історичні основи. Досліджується сучасними науковцями. Розглядаємо як метод навчання, засіб навчання, форму організації навчання та педагогічну технологію.

2. Проектна діяльність – похідна від методу проектів категорій – у педагогіці розглядається у двох аспектах:

- 1) як процес розробки окремими педагогами або колективами вчителів цілей і конструктивних схем їх досягнення, теоретичних моделей – навчально-виховних програм і методик застосування;
- 2) як проектна діяльність учнів – складова навчальної діяльності, підпорядкована певним організаційним засадам.

За своєю суттю проектна діяльність учнів є засобом їхнього навчання, розвитку та виховання. ***У проектній діяльності у школярів розвиваються:***

- пізнавальні здібності (планування проектної діяльності, пошук шляхів розв'язання проблеми, вибір оптимальних способів і засобів діяльності, аналіз і синтез інформації);
- креативне мислення (на всіх стадіях роботи над проектом);
- дивергентне мислення (учень має подати якнайбільше ідей щодо розв'язання проблеми в межах теми проекту);
- активність і самостійність (опис індивідуальної частини проекту, планування, дослідження, оцінювання, самостійний вибір форми представлення результату діяльності);
- просторова уява (планування часу роботи над проектом, передбачення необхідних ресурсів, уміння оцінити та відібрати найбільш слушні ідеї);
- критичне мислення (на всіх етапах проектної діяльності);
- сенсомоторні навички (на етапі виготовлення освітнього продукту).

Крім того в учнів формується:

- навички вербальної та невербальної комунікації (в умовах ситуативно – ділового спілкування);
- навички та прийоми роботи в колективі (виконання різних ролей у груповій роботі, взаємодопомога та взаємо підтримка учасників проектної діяльності);
- навички емоційно – вольової сфери (на всіх етапах роботи над проектом);
- навички спілкування в соціумі (на етапі збору необхідної інформації, під час презентації результату діяльності);
- вміння враховувати потреби навколишніх (під час планування та виготовлення продукту, який має соціальну цінність або прикладне значення);
- вміння приймати оцінку інших (здійснення само – та взаємо оцінювання проектної діяльності за визначеними критеріями).

Проектну діяльність учнів варто розглядувати як особливий вид навчальної активності, що полягає в мотивованому досягненні свідомо поставленої мети для створення навчальних проектів. Для початкової школи прийнятним є розуміння навчального проекту як навчально пізнавального завдання для учнів, спрямованого на розв’язання проблеми, пов’язаної зі створенням суб’єктивно чи об’єктивно цінного освітнього продукту.

Виходячи з принципів, на яких будується проектна діяльність учнів, виділимо специфічні ознаки, притаманні навчальному проекту:

- наявність актуальної в дослідницькому або творчому аспекті проблеми, для розв’язання якої необхідний інтегрований зміст;
- значущість для учня передбачуваних проєктивних результатів і потреба в розв’язанні проектної проблеми чи задачі;
- самостійне виховання частини проекту (на певних етапах) або всієї проектної задачі;
- використання учнем пошукових і дослідницьких прийомів роботи.

Висновок. Метод проектів розглядаємо у контексті проектної діяльності. Визначаємо принципи проектної діяльності та на їх основі формуємо вимоги до навчального проекту.

Метод проектів орієнтований на самостійну діяльність учнів – парну, індивідуальну, групову, – яку вони здійснюють упродовж певного часу. Можливо, уперше більшість школярів при проектуванні повинні вийти зі звичного дидактичного середовища, у якому, звичайно, мають бути пояснення-інструкції, показ зразка дії, дія за зразком на рівні простого відтворення. Разом з тим, школярі вперше стикаються з завданнями, у яких відсутнє єдине правильне рішення. Проектний метод навчання містить у собі величезний потенціал для реалізації міжпредметних зв'язків: природознавство, українська мова, читання, математика, образотворче мистецтво та ін. Результати виконаних проектів мають бути «відчутними», тобто, якщо це теоретична проблема, то має бути запропоноване конкретне її розв'язання, а якщо практична – конкретний результат, готовий до впровадження[18, с. 31].

До безперечних переваг методу проектів належить формування навичок безконфліктного спілкування учнів; високий рівень організації, який має забезпечити здатність самостійно здійснювати різні види діяльності.

У 1910 –ті роки американський професор Коллінгс першим у світі запропонував класифікацію навчальних проектів:

«Проекти ігор» – дитячі заняття (різноманітні ігри, народні танці, драматичні постановки і т. ін.), які мали на меті участь у груповій діяльності.

«Експурсійні проекти», спрямовані на вивчення дітьми проблем, пов'язаних з природою і суспільним життям.

«Оповідні проекти», участь у яких давала можливість учням отримувати задоволення від розповіді різноманітної форми – усної, письмової, вокальної (пісня), художньої (картина), музичної (гра на піаніно) і т. ін.

«Конструктивні проекти» – які передбачали виготовлення конкретного, корисного продукту, наприклад, виготовлення клітки для кролів, годівниці для пташок.

У науковій літературі [20, с.152] виокремлюють кілька типів. За кількістю учасників проекти поділяються на особистісні, парні та групові. За тривалістю проведення проекти розрізняють: короткодіючі (кілька уроків з програми одного предмета), середньої тривалості (від тижня до місяця), довготривалі (кілька місяців).

Е.С. Полат пропонує таку класифікацію:

Дослідницькі – вимагають добре продуманої структури, визначених цілей, обґрунтування актуальності предмету дослідження для всіх учасників, визначення джерел інформації, продуманих методів, результатів.

Найскладнішим для впровадження у навчальний процес дослідницьких проектів є організація цієї діяльності, а особливо підготовчий етап.

Учитель при плануванні на навчальний рік має виділити провідну тему чи декілька тем, які будуть винесені на проектування. Далі необхідно сформулювати відповідну кількість як індивідуальних, так і групових тем, робота над якими потребує засвоєння учнями необхідних знань і формування необхідного досвіду. Але вчителю слід мати на увазі, що проект учня може перетворитися в реферат, а реферат просто "витягується" із Інтернету.

Проектна діяльність передбачає роботу в колективі. Великий інформаційний і технологічний обсяг багатьох проектів примушує учнів об'єднуватися у групи. Така ситуація сприяє становленню, формує соціалізовану особистість, працюючи у команді діти вчаться взаємодіяти один з одним, вирішувати можливі конфлікти, набувати навичок етичного міжособистісного спілкування, брати відповідальність за вибір рішення, аналізувати результати діяльності [18, с.43].

Творчі – передбачають відповідне творче оформлення, не мають детально опрацьованої структури спільної діяльності учасників, вона розвивається, підпорядковуючись остаточному результату, прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проекту.

Рольово – ігрові – учасники розподіляють між собою ролі, обумовлені характером і змістом проекту, а також особливістю вирішення проблеми. Це

можуть бути як літературні персонажі, так і реально існуючі особистості. Учасники імітують їхні соціальні та ділові стосунки, які ускладнюють вигаданими ситуаціями. Ступінь творчості учнів дуже високий, але домінуючим видом діяльності все-таки є гра.

Інформаційні – вимагають від учасників первинного напрямку на збір інформації про певний об'єкт, явище; ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, її аналіз і узагальнення фактів, що призначені для широкого загалу. Такі проекти потребують добре продуманої структури, можливості систематичної корекції під час роботи над проектом. Структуру такого проекту можна позначити таким чином: мета проекту, його актуальність; методи отримання (літературні джерела, засоби масової інформації, бази даних, зокрема й електронні, інтерв'ю, анкетування тощо) та обробки інформації (її аналіз, узагальнення, зіставлення з відомими фактами, аргументовані висновки); презентація (публікація, зокрема в електронній мережі, обговорення в телеконференції). Такі проекти можуть бути органічною частиною дослідницьких проектів, їхнім модулем.

Практично-зорієнтовані - Результат діяльності учасників чітко визначено із самого початку, він орієнтований на соціальні інтереси учасників (документ, програма, рекомендації, проект закону, словник, проект шкільного саду). Проект потребує складання сценарію всієї діяльності його учасників з визначенням функцій кожного з них. Особливо важливими є хороша організація координаційної роботи у вигляді поетапних обговорень і презентація одержаних результатів і можливих засобів їх упровадження у практику [20, с. 153-154].

Усі етапи проектної діяльності учнів початкових класів повинні ретельно контролюватися вчителем, бо і теоретичних, і практичних знань та вмінь у молодших школярів ще мало. Основною метою вчителя є не передача знань, а організація пошукової діяльності учнів.

Сьогодні метод проектів вважається одним із перспективних видів навчання, тому що він створює умови для творчої самореалізації учнів,

підвищує мотивацію для отримання знань, сприяє розвитку їхніх інтелектуальних здібностей. Учні набувають досвіду вирішення реальних проблем з огляду на майбутнє самостійне життя, які проектують у навчанні.

Впровадження методу проектів - це важка, але цікава робота. Для досягнення результатів потрібна значна кількість часу, а також серйозна самостійна робота кожного члена колективу.

Необхідність застосування цього методу зумовлена тим, що сьогодення освіта є сучасником процесу зародження нового світового простору. Ті, хто розпочав застосування цього методу, вважають його однією із складових освітньої політики майбутнього, тому що передбачає глобальну освіту особистості й глибоке педагогічне оновлення [18, с.62].

Кожен тип проекту характеризується тим чи іншим видом координації, термінами виконання, етапами, кількістю учасників. Тому розробляючи той чи інший проект, треба мати на увазі ознаки і характерні риси кожного з них.

Під час використання методу проектів, крім оцінки продуктів проектної діяльності, необхідно відслідковувати такий результат, як психолого-педагогічний ефект: формування особистісних якостей, рефлексії, самооцінки, вміння робити усвідомлений вибір і усвідомлювати та передбачати його наслідки.

1. 3. Види навчальних проектів

Технологія навчальних проектів залежить від цілей і задач навчання, отже, визначається кількома параметрами. За класифікацією, запропонованою Є.Полат, розрізняють такі види навчальних проектів.

За домінуючою діяльністю:

- **прикладні.** Проектами передбачається розробка та виготовлення виробу, наділеного суб'єктивною новизною. Мета таких проектів – сформувати систему інтелектуальних, загально трудових і

спеціальних знань, умінь і навичок, втілену в кінцевий продукт. Ці проекти мають чітко визначену структуру взаємодії учасників, кожен з яких виконує певну роль. Їх результат обов'язково втілюється в матеріальну форму, він зорієнтований на життєві потреби самих учасників, спрямований на впровадження в практику. Їх зміст початковій школі найчастіше пов'язаний з освітніми галузями «Технологія», «Здоров'я» і фізична культура», «Людина і світ».

- **рольові (ігрові).** У проектах засобами гри імітуються соціальні або ділові форми поведінки в схожих з реальними ситуаціями. Їх учасники виконують ролі, зумовлені характером та змістом проектів. Метою цих проектів є оформити навчальний процес у вигляді ігрової діяльності та зімітувати суспільні відносини. За формою рольові проекти аналогічні до стимуляційної гри. Їх структура залишається несталою до завершення роботи й залежить від діапазону реакцій учасників. Результати роботи намічаються на початку, проте повністю виявляються лише в самому кінці проекту. Рольові проекти доречно використовувати на уроках читання, основ здоров'я, громадської освіти, трудового навчання.

- **інформаційні (ознайомлювально зорієнтовані).** Проекти пов'язані зі збором інформації про певний об'єкт чи явище, аналізом та узагальненням фактів, ознайомленням з ними широкого загалу. Їх дидактичною метою є створити умови, за яких учні самостійно знаходять інформацію, необхідну для розв'язання пізнавальних задач, отримують досвід роботи з різноманітними інформаційними джерелами – вербальними, друкованими, електронними, телекомунікаційними. Описані проекти більшою мірою задовольняють зміст предметів гуманітарного циклу. Продуктом проектної діяльності може бути атлас, альманах, стіннівка, електронна газета, репортаж, щоденник мандрівника, фотовиставка тощо.

- **мистецькі (творчі).** Домінуючим аспектом проектів є вільний і нетрадиційний підхід до виконання, оформлення та презентації результату. Такі проекти дають змогу максимально враховувати мистецькі інтереси учасників. Їх метою є ознайомити школярів з культурним надбанням людства; розкрити й розвивати творчий потенціал особистості; розвивати презентаційні уміння і навички (уміння триматися перед аудиторією, використовувати під час виступу засоби наочності, елементарні артистичні навички); виховувати естетичний мак. Зазвичай такі проекти не мають сталої структури діяльності учасників – вона намічається й розвивається залежно від жанру кінцевого результату та його представлення. Результат може бути оформлений у вигляді сценарію, статті, виставки, рекламного проспекту, літературного чи художнього твору тощо. Мистецькі проекти найчастіше використовуються в межах предметів естетичного циклу, в позаурочній та позакласній роботі.

- **Дослідницько – пошукові.** Діяльність учнів спрямовується на вирішення проблеми, результат якої заздалегідь невідомий. Педагогічна мета цих проектів – формувати навички пошукової діяльності та навчального дослідження; розвивати уміння і навички самостійної діяльності з навчальним матеріалом. Проект и за своєю структурою наближені до досліджень і мають такі етапи: виявлення проблеми; формування припущення; планування та розробка дослідницьких дій; збір інформації, її аналіз та узагальнення; спостереження, проведення експерименту; аналіз отриманих матеріалів; оформлення результату пошуку чи дослідження; публічна презентація проекту; рефлексія, висновки. Продуктом діяльності може бути публікація, довідник, карта, усна газета, колекція тощо.

За предметно – змістовним наповненням:

- **монопредметні.** Провідна проблема проектів вирішується в межах одного навчального предмета, хоча для її розв'язання залучаються

знання з інших галузей. Такі проекти вимагають чіткого формування мети, методичних завдань, а також визначення компетентностей. Яких у результаті мають набути учні.

- *міжпредметні*. Зміст проектів має інтегрований характер – він охоплює кілька навчальних предметів. Такі проекти вимагають злагодженої роботи творчих груп, чіткого визначення дослідницьких завдань. Проведення проміжних звітів.

- *над предметні (позапредметні)*. Проекти інтегрують знання з різних галузей, у тому числі з тих, які не вивчаються в початковій школі. До їх організації можуть долучатися спеціалісти різного фаху.

За характером координації:

- *з безпосередньою координацією* впроваджуються на початковій стадії ознайомлення учнів з проектом діяльності ; у ході всього проекту вчитель планує діяльність учнів, організовує виховання дослідження, допомагає знаходити необхідну інформацію, вчить опрацьовувати її, стежить за дотриманням визначних термінів виховання проекту, спільно з учнями організовує презентацію результатів, бере безпосередню участь в оцінюванні проектної діяльності.

- *з прихованою координацією* – застосовується за умови наявності в учнів певного досвіду проектної діяльності; учитель виконує роль рівноправного учасника: більшу активність виявляє на початковому етапі проектування, а далі – консультує.

За характером контактів:

- серед дітей однієї вікової групи – найчастіше до складу учасників таких проектів входить учня одного класу.

- Серед дітей різновікової групи – мають статус загальношкільних, районних, міських, регіональних або міжпредметних.

За кількістю учасників:

- *індивідуальні*. Проект виконується одним учнем. Учитель допомагає скласти план діяльності, проводить індивідуальні консультації.

Тему та проблему проекту формулює сам учень, і вона залежить від його інтересів та можливостей.

- **парні.** Проект виконують двоє учнів. Вони складають спільний план дій; визначають форму представлення результату; добирають творчу назву свого проекту; беруть активну участь в організації публічного захисту проекту.

- **групові.** Численність учасників визначається на етапі планування; вона залежить від загальної теми, провідної проблеми, а також від бажання учасників об'єднуватись за інтересами (чи особистими симпатіями). Робота в групі полягає в тому, щоб у процесі розробки навчального проекту учасники обмінювались власним досвідом, радились один з одним, вчилися знаходити спільні рішення. Учитель узгоджує діяльність груп учасників, гнучко підпорядковує її спільній темі; проводить індивідуальні консультації, за потреби – надає допомогу.

За тривалістю:

- короткотривалі – від двох до шести годин (або уроків);
- середньої тривалості – від тижня до місяця;
- довготривалі – від одного до кількох місяців.

В основу роботи над навчальним проектом покладено взаємодію суб'єктів, яка полягає у спільній праці, пізнанні, спілкуванні. Учень є активним учасником проектної діяльності. Він визначає мету. Відкриває нові знання, обирає шляхи розв'язання проблеми, експериментує, несе відповідність за свою роботу. Вчитель – партнер учня у цій діяльності. Він допомагає визначити мету, розкриває можливі форми роботи, рекомендує джерела отримання інформації, сприяє прогнозуванню результатів, допомагає оцінити роботу, створює для активності учня. Такий підхід дає змогу уникнути авторитарного впливу на особистість дитини, встановлює та підтримує взаємні зв'язки суб'єктів у спільній діяльності, результатом якої є вияви активності, формування суспільно значущих потреб і зростання мотивації.

Залежно від домінуючої в навчальному проекті діяльності її об'єктом може бути продукт, що має практичну або теоретичну цінність. Як правило, така цінність суб'єктивна. З точки зору педагогіки, у проектній діяльності вищу вартість має не сам продукт, а власне досвід проектування.

Відповідно до провідної мети проекту, об'єкт може досліджуватися за ознаками групи, структури, місця, функції, часу та властивостей. У процесі дослідження об'єкта розвиваються соціально значущі якості, компетентності та пізнавальні інтереси учня.

Висновок. Немає єдиного підходу до класифікації проектів, визначення їх видів. Відповідно до виду проекту, визначаємо особливості його використання. Але є загальні основи методики.

4. Особливості методики та етапи роботи над навчальним проектом

Особливості методики

Оскільки у проектній діяльності відтворюються основні етапи навчально – пізнавального процесу, то відповідно, *домінуючим будуть такі групи методів:*

- методи первинного засвоєння змісту діяльності;
- методи стимулювання і мотивації навчання;
- методи відтворення певного способу діяльності та застосування прийомів проектної діяльності в процесі розв'язання задач;
- методи оцінювання діяльності.

Робота над навчальним проектом організовується за такими етапами:

I. Етап постановки мети – усвідомлення учнями конкретної задачі (організація проекту)

II. Етап планування роботи – вибір раціонального способу дії (планування проекту).

III. Етап виконання – реалізація діяльності. Яка супроводжується поточним контролем і перебудовою за необхідності (реалізація проекту).

IV. Етап перевірки результатів, виправлення помилок, зіставлення отриманих результатів із запланованими, підбиття підсумків роботи та її оцінювання (підсумок проекту).

Метою першого етапу роботи над навчальним проектом є засвоєння фактів або опис явища, яке буде досліджуватись. Провідним психологічним механізмом виступатиме асоціація. А домінуючими видами діяльності – сприйняття, осмислення та запам'ятовування. Відповідними методами при цьому будуть розповідь, репродуктивна бесіда, демонстрування, ілюстрація та ін. Вони активізують психічні процеси учня, сприяють первинному сприйняттю змісту роботи.

Метою другого етапу – планування роботи – є створення навчального середовища, сприятливого для природного виникнення в учнів бажання брати участь у проектній діяльності, усвідомлення її задач, передбачення цілі задуму. Психологічними механізмами при цьому є механізми творчої діяльності (передбачення, прогнозування. Висування припущення, перебирання альтернатив, уявне моделювання, інтуїтивне обґрунтування тощо.) Засобами такої діяльності стануть методи стимулювання і мотивації навчання, а саме: навчальна дискусія, створення проблемної ситуації, «коло ідей», «мозковий штурм», метод висування і перевірки припущення, навчальне заохочення та ін.

Поєднання на цьому етапі репродуктивних та інтерактивних методів забезпечує в умовах розвивального навчання перехід кількісного накопичення відомостей і фактів у нову якість – уміння застосовувати засвоєння прийомів в процесі подальшої пошуково – дослідницької діяльності.

Метою третього етапу роботи над навчальним проектом є відтворення певного способу діяльності в процесі розв'язання сформованих задач. Провідним психологічним механізмом є механізм продуктивної діяльності, а домінуючою групою методів – методи застосування прийомів діяльності. До них належить частково – пошуковий метод, дослідницький, навчальний експеримент, аналіз нової інформації, порівняння фактів, навчальне моделювання та конструювання, комбінування способів розв'язання проблеми,

ділова гра, взаємо навчання тощо. Їх головною функцією є підготовки та розробка необхідних ресурсів для проведення індивідуальної чи групової роботи; організація активної пошукової (дослідницької) та продуктивної діяльності учнів у нових умовах; створення розвивального освітнього середовища, яке ініціюватиме творчий процес у всіх учасників навчальної ситуації.

Метою завершального етапу роботи над навчальним процесом є оцінювання діяльності учасників. Провідним психологічним механізмом діяльності – рефлексією – визначається відповідна група методів контролю за результатом і самоконтролю. Перший з них передбачає підсумкові дії. Не заперечуючи самостійне значення цього методу, зауважимо. Що діяльність залишається не незавершеною, якщо далі не йде оцінка й самооцінка, що особливо важливо в проектній діяльності.

Спектр задіяних у проектній діяльності методів не обмежується зазначеними. Аналіз досвіду організації проектної діяльності молодших школярів свідчить про те, що на кожній стадії роботи над проектом обирається основний метод (спосіб діяльності), решта – доповнюють його.

Організація проектної діяльності передбачає використання на кожному її етапі одночасно з методами різноманітних інформаційних, інструментальних та інших засобів. Так, на етапах організації і планування проекту ефективними є ідеальні об'єкти: обрані уявлення. Знакові моделі, розумові експерименти. Процедура пошуку інформації та збору матеріалу на етапі реалізації проекту супроводжується використанням водночас з ідеальними інформаційних (паперові, електронні, оптичні тощо), механічних (прикладні, інструменти) та природних (натуральні об'єкти, препарати, колекції тощо) засобів.

Долучаючись до проектної діяльності, її учасники набувають знань, які за дидактичним значенням виходять за межі окремого навчального предмета, а за своїх особистісним сенсом – за межі звичного шкільного середовища, пов'язуючи учнів з реальними соціальними проблемами.

Розглянемо зміст діяльності учасників проекту на кожному його етапі.

I етап. Організація проекту.

Етап визначення вчителем стратегії діяльності. Яка полягає у виборі виду і теми проекту, формуванні провідної проблеми та дидактичної мети. До роботи на цьому етапі молодші школярі переважно не долучаються.

Обираючи тему проекту, вчителю варто орієнтуватися на такі критерії:

- чим дійсно серйозно захопить учнів пропонований проект;
- чи піддаватиметься він успішній реалізації з їхнього боку;
- чи буде мати практичний, особистісно чи соціально значущий результат;
- чи зумовить виконаний проект у процесі його реалізації подальшу серію проектів.

II етап. Планування проекту.

Етап організації проектної діяльності учнів. Учитель ознайомлює дітей із загальною темою навчального проекту та стимулює виникнення інтересу до неї; окреслює коло проблемних питань та зорієнтовує учнів на усвідомлення задуму проекту; допомагає вжитися в ситуацію та виділити низку проблем, які цікавлять учнів; скеровує на можливі шляхи розв'язання проблеми та ймовірний результат діяльності, допомагає у плануванні.

Після такого «занурення» в проект організовується активна спільна (чи індивідуальна) проектна діяльність учнів. Для цього, за бажанням учасників утворюється творчі групи й обирається напрям діяльності який узгоджується із загальною темою та ідеєю проекту. Учасники визначаються із формою представлення результатів.

На цьому етапі ініціатива переходить до учнів. Це зумовлено тим, що виконання певних завдань за прямою вказівкою вчителя може не відповідати нахилам та бажанням дітей.

На цьому ж етапі визначаються критерії оцінювання діяльності учасників.

III етап. Реалізація проекту.

Характер діяльності учнів – інформаційно – операційний. Учні з допомогою вчителя визначають можливі джерела інформації, самостійно

збирають необхідний матеріал, безпосередньо виконують поставлені завдання проекту. Педагог займає позицію консультанта, а за потреби – координатора, він спрямовує пошукову діяльність школярів в оптимальному напрямі. Самостійна пошукова робота підпорядкована певній логіці та здійснюється за таким алгоритмом:

- усвідомлення проблеми класного пошуку;
- з'ясування незрозумілих питань;
- спостереження, збір фактів, доказів;
- аналіз та узагальнення зібраних даних;
- узгодження виховної роботи із запланованою;
- висновки

Проведення учнями висновків завершується застосуванням набутих знань у практичній роботі. Їх результатом повинен бути реальний освітній продукт, що має суб'єктивну або об'єктивну цінність. *Отримавши його, учні дають відповіді на такі запитання:*

- Які знання знадобилися в практичній роботі?
- Який особистий досвід могли використати? Який новий досвід отримали?
- Що змінилося в результаті виконання проекту?
- Що покращили для себе чи для інших людей?

IV етап. Підсумок проекту.

На завершальному етапі розробки проекту передбачається оформлення і презентація його результату, аналіз та оцінювання проектної діяльності учасників. Важливість цього етапу пояснюється тим фактором, що кожна справа має бути доведеною до кінця. Відчуття завершеності виникає в учнів під час представлення результату проекту.

Педагогічна цінність підсумкового етапу полягає не у виявленні якості виконаного продукту, а в ході самої діяльності. Учителя передусім цікавить. Як працювали діти, як змогли реалізувати свої можливості, якою мірою виявили

свою самостійність, яких нових знань і вмінь набули. Для учнів цей етап пов'язаний із демонструванням зростання своєї компетентності.

2.3. Методичні аспекти організації проектної діяльності молодших школярів

Метод проектів набуває все більшої популярності і стає одним із найбільш ефективних засобів управління й організації навчального процесу. Огляд педагогічної преси дозволяє стверджувати, що існує вже багато напрацювань із цієї галузі. Це роботи таких авторів як В. Афанасьєв «Проектування педтехнологій»; Г. Гаджиєв «Навчально-технологічний комплекс підготовки школярів до проектно-перетворювальної діяльності»; І. Жуковський «Особливості роботи навчального закладу в проектному режимі»; О. Мармаза «Проектний підхід до управління навчальним закладом»; Н. Пугачова «Проектування інноваційної діяльності освітнього закладу»; З. Таран «Трансформація ролі педагога в управлінні творчими та практико-орієнтованими проектами»; Ф. Шагєєва «Проектування освітніх технологій» тощо.

Однак, перш ніж повести розмову про організацію проектної діяльності, слід відзначити, що переважна більшість вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів переконані в тому, що проектне навчання не повинно витіснити класно-урочну систему і ставати панацеєю, його слід використовувати як доповнення до інших видів навчання. Про це необхідно пам'ятати хоча б тому, що спроби радянської педагогіки, яка сприйняла метод проектів саме як панацею, закінчилися невдачею і подальшим забуттям перспективного методу аж до 80-х років ХХ століття. Проектне навчання варто будувати на принципах взаємодоповнення щодо класно-урочної системи. На момент виконання першого проекту учителі (керівники проектів) й учні мають набути окремі навички проектної діяльності (хоча б на примітивному рівні). Починати проектну діяльність можна лише тоді, коли учні здатні працювати самостійно або з незначною консультативною допомогою. В іншому випадку учитель буде

змушений «тягнути» і «підганяти» учнів, що суперечить самій суті проектної роботи.

Більшість проектів варто спрямувати на вирішення на вчальних завдань — засвоєння програмового матеріалу. Слід пам'ятати: оптимальна кількість проектів, які виконуються одночасно — один!

Впровадження методу проектів у практику роботи школи повинно обов'язково включити в себе:

- вивчення методу проектів колективом учителів на теоретичному і методологічному рівнях;
- підготовку учнів до роботи над навчальним проектом;
- включення навчальних проектів у тематичне планування уроків;
- впровадження даної технології в практику викладання предметів шкільного курсу: розробку і здійснення на вчальних проектів;
- організацію моніторингу формування проектних умінь;
- діагностику рівня сформованості проектних умінь;
- оцінку виконання педагогічних задач в результаті виконання навчального проекту; • узагальнення досвіду роботи за методом проектів як способу навчальної діяльності на уроках з різних предметів шкільного курсу.

Метод творчих проектів разом з іншими активними методами навчання потрібно починати застосовувати вже в початкових класах.

Розмова про особливості ведення проектної роботи в початкових класах потребує окремої книги. Але деякі особливості цієї роботи відзначено і в цьому посібнику.

Узагальнюючи досвід проектної роботи в початковій школі навчальних закладів України, підкреслимо такі вимоги до неї:

- контроль за виконанням проектних завдань повинен бути більш ретельним (більша кількість консультацій і спостережень за веденням проектної документації), бо і теоретичних, і практичних знань та вмінь у молодших школярів ще мало;

- проекти для початкової школи у більшості випадків мають бути короткотривалі (обдаровані учні, які випереджають у своєму розвитку однолітків, можуть з успіхом розробляти і довготривалі проекти);

- у роботі з усім класом перевагу слід віддавати ролевим, інформаційним, творчим проектам — ці види діяльності завжди викликали інтерес з боку молодших школярів;

- для пошукової діяльності бажано спочатку залучати дітей з підвищеною навчальною мотивацією — їхні дослідження можуть зацікавити інших учнів;

- у ролі перших проектів у початковій школі варто обрати групові. Це надасть можливість диференційовано підійти до розподілу проектного завдання: після здійснення проекту кожна дитина буде вважати себе здатною брати участь у його виконанні. Учитель отримає уявлення про можливості кожної дитини (в тому числі

і для пропозицій щодо індивідуальних проектів у подальшому) і виділить лідерів, які зможуть очолити майбутні проектні групи;

- значну увагу необхідно приділяти презентації проектів: запрошувати на неї батьків, учнів інших класів (такий підхід створює мотивацію для подальшої роботи);

- учитель на початку проектування повинен підвести учнів до вибору теми;

- теми учнівських проектів мають бути різноманітними, їх не слід регламентувати та виділяти більш значимі;

- робота над проектом у початкових класах не повинна бути вимушеною, учні мають працювати добровільно.

Повертаючись до теми проблемних питань застосування методу проектів, варто зауважити: ті, хто починає працювати за проектною методикою, повинні врахувати, що навчальний процес за методом проектів істотно відрізняється від традиційного навчання, що спричиняє певні труднощі:

- відсутність педагогічних кадрів, не тільки знайомих із методом проектів, але і таких, що мають досвід роботи за проектною технологією (керувати

проектною діяльністю учнів може лише той учитель, який сам виконав хоча б один проект, інакше існує загроза спрямувати учнів хибним шляхом);

- недостатнє методичне забезпечення з теми: «Метод проектів»;

- відсутність необхідних умінь і навичок в учнів: рефлексивні уміння, пошуково-дослідницькі, навички оціночної самостійності, уміння й навички співробітництва, комунікативні уміння, презентаційні уміння й навички тощо);

- відсутність «інтелектуальної зрілості».

Плануючи свою роботу, навчальний заклад може передбачити такі види проектної діяльності:

- проектна діяльність, яка включена в навчальний процес, як його частина;

I етап. Організація проекту

Етап визначення вчителем і учнем стратегії діяльності, яка полягала у виборі теми проекту, формулюванні провідної проблеми та дидактичної мети.

На практиці було застосовано кілька підходів до вибору теми проекту: по-перше, обирались теми, рекомендовані авторами навчальних програм або підручників; по-друге, пропонувалися керівниками освітніх установ у межах участі в загальношкільному проекті; по-третє, були пов'язані з конкретною навчальною ситуацією у класі. Коли проектна діяльність стала зрозумілою та прийнятною для учнів, вони пропонували свої теми, керуючись при цьому не лише пізнавальними, а й творчими або прикладними потребами.

Під час вибору теми навчального проекту визначальними були такі критерії:

- чи дійсно серйозно захопить учнів пропонований проект;
- чи піддаватиметься він успішній реалізації з їхнього боку;
- чи буде мати практичний і особистісно значущий результат;
- чи зумовить виконаний проект у процесі його реалізації наступну серію проектів.

Як зазначалося у попередніх параграфах, в основу кожного навчального проекту покладене вирішення певної проблеми. З її формулювання, у свою

чергу, впливають мета й завдання проектної діяльності учасників. Провідна проблема проекту має бути актуальною для молодших школярів, виконувати роль стимулу їхньої активної пізнавальної діяльності, а її вирішення сприятиме утворенню нових знань і засвоєнню нового соціального досвіду.

Постановка проблеми передбачає виникнення проблемної ситуації – психічного стану учня, пов'язаного з відчуттям інтелектуального утруднення, яке скеровує розумову діяльність на подолання проблеми. Ознаки проблемної ситуації є такими:

- необхідність виконання дій, які породжують пошукову пізнавальну потребу в новому способі діяльності;
- невідоме, яке потрібно розкрити й пояснити;
- можливості учнів щодо виконання поставленого завдання [16, с.74].

У процесі дослідження було помічено, що постановка проблеми не завжди призводила до проблемної ситуації. Проблема була нецікавою для учнів, якщо вона не пов'язувалась з їхнім життям, мала загальний характер або була неадекватною рівню знань і вмінь (занадто простою чи складною).

Педагогічним орієнтиром і, водночас, важливою складовою організації навчального проекту стало визначення вчителем освітньої мети в навчальному, розвивальному, виховному аспектах з акцентом на соціалізуючому (дод. II).

На цьому етапі найважливішим для педагога було передбачення цілісного процесу проектної діяльності учнів, прогнозування її результатів. Тому спочатку вчитель сам знаходив відповіді на низку питань, а саме:

1. Для чого створюється цей проект? Чи існує потреба в конкретній ситуації саме в такій формі роботи?
2. Що потрібно створити в результаті? Як це буде використовуватись?
3. Чи зрозумілою для учнів буде висунута проблема? Чи буде вона доступною для вирішення? Чи зацікавить дітей?
4. Яким має бути проект для того, щоб відповідати всім методичним і організаційним вимогам?

5. Хто буде учасником проекту? Якою мірою кожен з учасників зможе втілити задум?
6. Які знання й уміння потрібні учням для роботи над проектом? Якими новими знаннями й уміннями вони оволодіють у процесі діяльності? Як краще організувати цей процес?
7. Що необхідно підготувати до початку діяльності учнів?

II етап. Планування проекту

Проектування в початковій школі має свою специфіку: слід враховувати вікові та психологічні особливості учнів бо зрозуміло, що бачити, як роблять інші і робити самому – речі абсолютно різні. Всі етапи проектної діяльності учнів початкових класів повинні ретельно контролюватися вчителями, бо і теоретичних, і практичних знань та вмінь в учнів – молодших школярів ще мало. Проекти для початкової школи у більшості випадків мають бути короткотривалі. Але все ж таки вчителі мають чудову можливість залучити до пошукової, творчої діяльності практично всіх учнів і в першу чергу – дітей з підвищеною навчальною мотивацією. Участь у роботі над колективними або індивідуальними проектами сприяє формуванню в молодших школярів вміння відбирати і аналізувати інформацію, працювати з енциклопедіями, довідниками, спеціальною літературою, присвяченою різним формам життя і діяльності людини, галузям техніки, науковим відкриттям, використовувати можливості інформаційних технологій. Особливі вимоги висуваються до керівника проекту. Основною метою вчителя є не передача знань, а організація пошукової діяльності учнів. Вчитель сам повинен володіти методами досліджень, вміти висувати гіпотези, шукати розв'язання проблем, він повинен бути зацікавлений у інтелектуальній діяльності, мати високу культуру мислення, бути терплячим. Таким чином, змінюється і роль педагога: він вже не є формальним носієм знань та функцій, а стає консультантом. Основні педагогічні методи – співпраця, консультування та психолого-педагогічна підтримка. Нові інформаційні і комунікаційні технології навчання, зі свого боку, трансформують уже сьогодні ролі викладачів у ролі координаторів,

консультантів. У кожний конкретний момент навчального заняття вчитель не просто реалізує раніше намічений план, він, крім того, постійно відстежує ситуацію, зіставляє її з теоретичною моделлю, прогнозує тенденції подальших змін, оцінює їх з погляду того результату, до якого вони можуть привести. Він приймає рішення про подальший розвиток або припинення розвитку цих тенденцій, вибирає способи відповідної зміни, тут же безпосередньо реалізує їх, мобілізує інших учасників ситуації, допомагає їм зрозуміти й осмислити ці зміни, тобто керує. Ось чому здатність керувати для вчителя сьогодні не менш важлива, ніж його дидактична підготовка. Навчальну функцію вчителя тепер можна сформулювати так: не передавати знання, а вчити, як їх здобувати. Діяльність учителя тепер полягає на стільки в повідомленні інформації учням, скільки в умінні організувати її засвоєння, стати провідником у лабіринті знань. Ще В.А Сухомлинський підкреслював, що школа (клас) повинна бути не коморою знань, а осередком думки. Така діяльність сприяє виробленню в учнів широкого діапазону позитивних переживань, впливає на підвищення рівня мотивації. Це – задоволення процесом навчання, усвідомлення власного росту, просування в опануванні пізнаваного. Це – радість від оволодіння новими способами навчальної роботи, гордість за свої успіхи й успіхи школярів [2, с.15–23]. Проектна діяльність має певну методику, яку виділяють усі дослідники. Це:

- Вибір проблеми, обґрунтування практичної значимості її вирішення.
- Вивчення мети й поетапних задач.
- Визначення масштабів роботи, засобів і методів досягнення мети, рамки інтеграції з іншими предметами, передбачувані складності, терміни, поділ усієї роботи на етапи.

46 Педагогічні науки

- Формулювання гіпотези, ідеї реалізації.
- Вибір виконавця чи команди для здійснення проекту. Розподіл обов'язків на кожному етапі реалізації проекту при загальній рівноправності учасників. Мотивація учасників.
- Планування загальної моделі й структури проекту. (Модель – це умовний образ, схема кінцевого результату проекту.)
- Вибір учнів, що відповідають за інформаційне забезпечення проекту, – випуск бюлетенів. Позначення основних принципів оформлення, періодичності випуску.

Розглянемо далі етапи проектування. I. Початковий Розробка основних ідей, констатація вивченості проблеми, збір й аналіз піших, обґрунтування актуальності проблеми, формулювання гіпотези (припущення про результати й шляхи досягнення). Перш ніж приступити до роботи над власним проектом, учні знайомляться з прикладами навчальних проектів, обговорюють у парах відповіді на запитання: «Про що б я дізнався у процесі роботи в такому проекті»? Учні вже обдумують теми своїх майбутніх проектів, а завдання вчителя – навчити їх працювати творчо і самостійно. Для цього на комп'ютері потрібно створити спеціальну папку для Портфоліо проекту. Портфоліо (підсумкове, результуюче) – це впорядкована збірка матеріалів, підібраних з певною метою. Найчастіше відповідником цього поняття вважають слово «портфель», бо воно й справді нагадує портфель з різними матеріалами. Створення Портфоліо – це процес збирання інформації до певної теми. Наступний крок: вибір теми майбутнього проекту, створення (за шаблоном) плану навчального проекту, обговорення шляхів ефективного використання комп'ютерних технологій у даних проектах. Важливими компонентами плану навчального проекту є формулювання ключового і тематичних питань та цілей даного проекту. Враховуючи те, що учні працюватимуть над проектом в рамках певного навчального предмета і якоїсь навчальної теми, учитель готує їм на допомогу методичні матеріали – учительський інформаційний бюлетень або буклет. Ці мультимедійні методичні матеріали повинні сприяти розумінню учнями ключового питання та загальної мети роботи над проектом, містити вимоги до проекту взагалі і форми та критерії оцінювання, вказувати довідкові матеріали, які треба знайти в Інтернеті, і давати різноманітні рекомендації учням. Спостерігаючи за роботою учнів над проектом, учитель орієнтується, які дидактичні мультимедійні матеріали створити на допомогу учням. Мета розробки дидактичних матеріалів: управління процесом засвоєння знань учнями з конкретної теми, підведення підсумків їх дослідницької, пошукової або творчої діяльності в рамках навчального проекту. Дидактичні матеріали можуть бути у вигляді тестів, кросвордів, таблиць, діаграм, графіків. Такі

матеріали допоможуть учням краще зрозуміти проблеми, що досліджуються, одержати необхідні знання, уміння і навички. 2. Етап розробки Вибір виконавця (одного чи декількох), формування команди, розподіл обов'язків, планування роботи, розробка змісту етапів, визначення форм і методів керування й контролю, корекція з боку педагога. Наступний спланований учнівський крок, після створення Портфоліо і роботи в Інтернеті, створення учнями мультимедійних презентацій. Кожна група розробляє сценарій, враховуючи цілі і завдання проекту. Учнівська презентація може складатися з окремих 5–6 слайдів. Звичайно, головну увагу доцільно зосередити на змісті, чи відповідає він ключовому і тематичним питанням, чи несе нову інформацію або результат учнівських досліджень, чи демонструє уміння учнів узагальнювати інформацію. Професійно оформлена мультимедійна презентація передбачає і встановлення графічних та анімаційних елементів, відео- та звукових файлів, додавання гіперпосилань, музики і звукового супроводу. 3. Етап реалізації проекту Інтегрування й акумулювання всієї інформації з урахуванням теми, мети. Підготовка наочно-графічного матеріалу, розробка аудіо-, відеоряду проекту. Контроль і корекція проміжних результатів, співвідношення їх п метою, керівництво, координація роботи учнів. Отже певними вимогами до даної роботи у школі є структурування змістовної частини проекту та прагматична спрямованість проекту на результат, «готовий проект». У кожному конкретному випадку це питання розв'язується індивідуально. Результатом пошукової роботи може бути: – випуск збірок, задачників, буклетів тощо; – наукова доповідь; 47 Вісник Запорізького національного університету № 2(18), 2012 – альманах; – макет; – відкриття експозицій тощо. Обов'язковим є оформлення, презентація результатів, захист проектів. Метод проектів дозволяє працювати з учнями молодшої школи з різним рівнем підготовленості. Обдаровані учні, які випереджають у своєму розвитку однолітків, можуть з успіхом розробляти довготривалі проекти. Захист проекту – кульмінація всієї дослідницької роботи. Проводиться він за участю всіх співавторів проектів. Запрошуються гості: учні інших класів, батьки, вчителі. У ході захисту проектів

учні вчаться чітко і переконливо викладати інформацію, захищати свою точку зору, ставити питання, слухати один одного. Важливо також використовувати моніторинг того, як просувається проектна робота протягом усього його виконання. Це може відбуватися у формі обговорення, презентації і повідомлення, заповнення певних форм самими учасниками. Зовнішнє оцінювання проводиться як учителем, так і учнями (інших груп). Проведення формального оцінювання проекту можливе у різні способи: за допомогою опитувального листа, заповненої таблиці, шляхом індивідуального опитування тощо. Але необхідно пам'ятати, що оцінювання проекту має відбуватися за чіткими критеріями, які, як правило, розробляє вчитель і заздалегідь знайомить з ними учнів. Оцінюються не тільки предметні аспекти, але й зміст, уміння презентувати, оформлення проекту тощо. Плануючи проект, учитель повинен визначитися, чи відповідає діяльність, запланована проектом, віковим особливостям дітей молодшого шкільного віку та чи мають учні необхідний досвід виконання проектної роботи. Також, виконуючи проекти на уроках у початковій школі, слід дотримуватися певних вимог, наприклад, урахувати вікові особливості. Учні початкової школи (6–10 років) можуть зосереджувати увагу на одному предметі чи виді діяльності протягом 5–10 хвилин. У цьому віці діти потребують особливої мотивації. Необхідна зацікавленість до діяльності, що відповідає до її інтересів, досвіду, знанням, оточенню. Вони люблять грати, співати пісні, виконувати фізичні вправи, малювати, вирізати, приклеювати. Дітям цього віку слід пропонувати прості завдання, давати чіткі, зрозумілі пояснення. Існують об'єктивні та суб'єктивні причини, що заважають поширенню проектних методик у педагогічній практиці. Це, наприклад, класно-урочна форма навчання, яка займає не менше 98 % навчального часу. Гармонійна інтеграція методу проектів у цьому випадку достатньо ускладнена з причин завантаження виконавців проекту уроками та надмірними домашніми завданнями. Учні з належною успішністю разом із засвоєнням програмного матеріалу змушені займатися ще й проектною діяльністю. У більшості випадків така робота проводиться за рахунок вільного часу, і в результаті синхронізація

виконання робіт нерідко порушується, що приводить до спільної дезорганізації, а, в кінцевому рахунку, опиняється під загрозою увесь проект. З іншого боку, на вчителя-предметника полягає додаткове навантаження з питань керівництва проектом. Частіше така робота за ступенем інтелектуальної напруги значно перевищує те, чим вчитель займається на звичайному уроці. Тут потрібна постійна корекція поточної діяльності учнів із врахуванням задач, які змінюються. Далі відмітимо незабезпеченість навчальних закладів сучасним технічним обладнанням, а звідси і неволодіння вчителями комп'ютерними технологіями, невміння використовувати телекомунікаційні мережі під час навчального процесу. Всі вищевказані складнощі приводять до формального відношення до проектної діяльності як більшості вчителів, так і багатьох учнів. У результаті ця робота частіше замінюється бездумним копіюванням доступної інформації, яка не має великого практичного та наукового значення і не є соціально значущою для самого школяра. Серед суб'єктивних причин, що впливають на ефективність метода проектів, слід враховувати проблему визначення вчителями цілей навчання, розвитку та виховання. Не всі вчителі можуть сформулювати цілі (мету) особистої діяльності, звідси слабо уявляють, якими мають бути цілі учнів, що оволодівають не тільки новим змістом, але і новими вміннями: спостерігати, аналізувати, порівнювати, складати гіпотезу, продумувати експеримент, обробляти базу даних тощо. Це безумовно демонструє низьку мотивацію до постановки цілей самих вчителів. Така мотивація не сприяє підвищенню якості педагогічної праці. Впровадження, застосування проектної діяльності – це веління часу, так як вона сприяє становленню нового технологічного мислення, отриманню досвіду творчої праці, розв'язанню конкретних шкільних проблем, виявленню та використанню в освітньому процесі активної частини учнів, що мають нахили до організаторської праці та лідерства. Таким чином, слід зазначити, що проектний підхід можна застосувати у початкових класах для вивчення будь-якої складної дисципліни. Він дозволяє наблизити навчальний процес до життя, до потреб дітей, 48 Педагогічні науки навчальний матеріал адаптувати до

реальних життєвих ситуацій, а головне – робить навчання молодших школярів цікавим і змістовним, а процес набуття знань простим і доступним. Отже початкова освіта дає не тільки знання, що знадобляться в майбутньому дорослому житті, а й знання, уміння й навички, що допомагають вже сьогодні дитині розв'язати її нагальні життєві проблеми. А початкова школа – це не місце підготовки майбутніх дорослих, а місце, де дитина живе і вчиться жити в складному навколишньому світі, працювати і спілкуватися з іншими людьми, і в тому числі, здобувати необхідні знання. Вчителі й учні йдуть цим шляхом разом, від проекту до проекту. Перспективними вбачаються подальші розвідки у сфері застосування проектних технологій у початковій школі та методика їх впровадження в освітній процес.

III етап. Реалізація проекту

Цей етап відрізнявся інформаційно-операційним характером діяльності учасників. Учні за допомогою вчителя визначали можливі джерела інформації, самостійно збирали необхідні матеріали, безпосередньо виконували поставлені завдання проекту. Педагог займав позицію консультанта, а за потреби – координатора; він спрямовував пошукову діяльність школярів в оптимальному напрямі. Етап завершувався виготовленням освітнього продукту, визначеного на попередньому етапі діяльності.

Значні труднощі в учнів у процесі проектної діяльності викликала робота з інформацією, адже розробка проекту потребувала вмінь, що виходять за межі програмних вимог. Оскільки в молодших школярів бракувало досвіду роботи з інформаційними джерелами, вчитель координував цей процес.

Одна з визначальних складових проектної діяльності – самостійна робота молодших школярів. Вона дозволила на основі наявних знань, умінь і здібностей учнів ставити перед ними творчу пошукову задачу. Педагогічна функція такого виду діяльності полягала в індивідуалізації процесу, розширення обсягу знань в умовах диференціації навчання.

Під час самостійної пошукової роботи для розв'язання поставленої проблеми учень застосовував елементи свого формалізованого досвіду. Проте, знання переважно використовувались із суттєво новою функцією, завдяки чому забезпечувався продуктивний процес отримання нової інформації, засвоєння раціональних способів діяльності. Отже, під час виконання такої роботи в учня накопичився новий досвід діяльності на рівні засвоєння творчих дослідницьких методів пізнання. Цей досвід може бути перенесений не лише на розробку проектів іншого виду, а й на навчальний процес у цілому.

Самостійна пошукова робота молодших школярів підпорядковувалась певній логіці та здійснювалась за таким алгоритмом:

- 1) усвідомлення проблеми власного пошуку;
- 2) з'ясування незрозумілих питань;
- 3) спостереження, збір фактів, доказів;
- 4) аналіз та узагальнення зібраних даних;
- 5) узгодження виконаної роботи із запланованою;
- 6) висновки.

Проведені учнями дослідження завершались застосуванням здобутих знань у практичній роботі. Її результатом був реальний освітній продукт, наділений суб'єктивною або об'єктивною цінністю. Одержавши його, учні змогли відповісти на такі питання:

- Які знання знадобилися їм у практичній роботі?
- Який власний досвід змогли використати? Який новий досвід отримали?
- Що змінилося в результаті виконання проекту?
- Що покращили для себе чи для інших людей?

IV етап. Підсумок проекту

Завершальним етапом розробки проекту передбачалося оформлення і презентація його результату, аналіз й оцінка проектної діяльності учасників. Важливість цього етапу пояснюється тим, що кожна справа має бути доведеною

до кінця. Відчуття завершеності виникло в учнів під час представлення результату своєї праці.

Оскільки педагогічна цінність проектної діяльності полягає не стільки у виявленні якості виконаного продукту, як у самому процесі, на підсумковому етапі вчителя передусім цікавило, як працювали діти, як змогли реалізувати свої можливості, якою мірою виявили свою самостійність, яких нових знань і вмінь набули. Для учнів цей етап пов'язаний із демонстрацією зростання своєї компетентності.

Під час публічного представлення проекту його учасники ознайомлювали присутніх із поставленими завданнями; розповідали про нове, що дізналися і чому навчилися; демонстрували результат своєї діяльності; доводили його цінність; ділилися власними враженнями; будували плани на майбутнє. Для цього використовувались запитання, які дозволили присутнім уявити, як здійснювалася розробка проекту. Наприклад:

- Чому ви вирішили працювати над цим проектом?
- У чому полягав задум проекту?
- Якими були пропозиції щодо шляхів вирішення проблеми? Чому не всі вони були використані?
- Чи достатньо було у вас знань для розробки проекту? Якими джерелами користувались, щоб отримати нові знання?
- Чого навчились під час роботи над проектом?
- Що в роботі було найскладнішим? А що найцікавішим?
- Чи виникали нові ідеї під час самостійної пошукової роботи?
- Чи задоволені ви результатом? Як він буде використовуватись?
- Як можна покращити проект? Яку іншу проблему вам хотілося б розв'язати?

На цьому етапі відбувалося оцінювання проектної діяльності за визначеними критеріями: учні дали оцінку внеску кожного учасника робочої групи, а вчитель оцінив діяльність групи в цілому.

Підсумок роботи над навчальним проектом відбувався в урочистій атмосфері, що посилювало радість пошуку та активізувало набуття нових, незвичних для повсякденного навчального процесу знань та вмінь, дозволило учням відчувати їх соціальну значущість. При підготовці до презентації були враховані такі моменти: визначення дати й місця презентації; складання сценарію захисту; визначення переліку та запрошення гостей; оформлення запрошень; підготовка приміщення; стендова інформація про захід [14].

Таким чином, застосування описаної методики в новій навчальній ситуації дозволило реалізувати освітній та розвивальний потенціал методу проектів.

ВИСНОВКИ

Представлене дослідження містить теоретико-експериментальне обґрунтування педагогічних можливостей методу проектів як засобу формування пізнавальної активності молодших школярів. Його актуальність пояснюється потребою сучасної школи у вихованні особистості через формування в учнів бажання і вміння вчитися, активно застосовувати набуті знання й уміння для розв'язання конкретних проблем у повсякденному житті.

Узагальнення здобутих результатів дає підстави для таких висновків:

1. Історико-педагогічний аналіз еволюції поглядів на метод проектів показав, що шлях їх розвитку означився такими аспектами: відбулося становлення методу проектів як нового педагогічного явища, склався арсенал типів навчальних проектів (кінець XIX – перша третина XX ст.); виявилось домінування у навчальному процесі (перша третина XX ст.); означилися роль, місце і складові методу проектів у освітньому процесі (кінець XX ст.); окреслилась технологія реалізації, розширилась сфера застосування у навчально-виховному процесі (на сучасному етапі).

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволив з'ясувати, що метод проектів є синтезом загальнонавчальних педагогічних ідей щодо організації навчальної діяльності, безпосередньо пов'язаної з інтересами й пізнавальними потребами учнів. Цей феномен визначається як педагогічна технологія, що передбачає цілепокладання, планування, досягнення цілей за допомогою адекватних засобів; як форма організації навчальної діяльності учнів; як метод навчання, який застосовується у межах певного предмета за допомогою комплексу дидактичних прийомів.

2. У нашому дослідженні метод проектів розглядається як спосіб організації проектної діяльності учнів – особливого виду навчально-пізнавальної активності, який полягає в мотивованому досягненні свідомо поставленої мети для створення навчальних проектів. При цьому навчальний проект визначаємо як форму організації навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на розв'язання проблеми, яка пов'язана із створенням реального

продукту.

У процесі дослідження встановлено, що реалізація методу проектів спирається на низку підходів, серед яких першочерговими є особистісно зорієнтований і діяльнісний. На їх основі конкретизовано сутність проектної діяльності учнів; сукупність елементів і взаємозв'язок між ними; її структуру (етапи організації, планування, реалізації, підсумок проекту); комплекс способів і засобів, за допомогою яких вона відбувається.

3. Теоретичний аналіз і різнобічне вивчення стану проблеми дозволили з'ясувати, що застосування методу проектів у навчально-виховному процесі впливає на розвиток спрямованості особистості, особливо на сферу пізнавальної активності. Його потенціал для формування і розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів полягає в особливих можливостях забезпечити активність, емоційність і цілеспрямованість пізнавальних процесів; створити сприятливі умови для осмислення учнями мотивів, цілей і прийомів навчання; розширити й поглибити сферу застосування пізнавального досвіду.

У дипломному дослідженні представлено методичку організації проектної діяльності молодших школярів як засобу розвитку пізнавальної активності представлено застосовану відповідну структурно-функціональну модель. Змістове й процесуальне наповнення блоків моделі відобразило сценарій розгортання проектної діяльності, яка формує мотиваційно-розвивальне середовище, сприятливе для розвитку пізнавальних інтересів учнів, оволодіння проектними вміннями й соціальними навичками.

Встановлено, що для реалізації використаної методички необхідно врахувати суб'єктивні (особливості пізнавальних процесів учня, пізнавальні потреби, внутрішня готовність) й об'єктивні умови (психолого-педагогічні, дидактичні).

Для визначення впливу проектної діяльності на розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів у якості діагностичних характеристик обрано параметри – широта, глибина, дієвість і стійкість; виділено показники, які відображають предметну спрямованість, пізнавальну самостійність і

пізнавальну активність учнів; використано діагностувальні завдання, змістова та процесуальна сторони яких пов'язані з проектною діяльністю. Виділено й описано три рівні вираження пізнавальних інтересів молодших школярів – високий, середній, низький.

4. З метою формування сприятливого середовища для виникнення інтересу й позитивного ставлення учнів до проектної діяльності використано та реалізовано комплекс монопредметних проектів. Зміст проектної діяльності позитивно вплинув на предметну спрямованість інтересів школярів; у зв'язку з цим було організовано роботу над проектами, різноманітними за тематикою, провідною діяльністю і предметно-змістовою галуззю.

Дидактичними умовами впровадження експериментальної методики стали: актуальність змісту й посильність для учнів проектної діяльності; можливість для практичної реалізації творчих ідей; відповідність типів проектів рівням розвитку пізнавальних інтересів школярів; поступовий перехід від виконання проектних завдань до самостійного висування учнями цілей і проблем; добір різних за змістом і тривалістю навчальних проектів.

5. Аналіз результатів експерименту підтвердив ефективність застосування методу проектів як засобу формування і розвитку пізнавальної активності молодших школярів. Учні набули проектних умінь (загальнодіяльнісних, специфічних, початкових логічних); одержали досвід взаємодії із соціальним оточенням.

У результаті проведеного дослідження підтвердилася наша гіпотеза. Дійсно, формування пізнавальної активності молодших школярів в процесі використання методу проектів буде здійснюватися успішно за таких психолого-педагогічних умов:

- залучення школярів до пошукової діяльності з метою активізації пізнавальної діяльності молодших школярів;
- використання у навчально-виховному процесі форм і методів проектування з метою активізації процесу пізнавальної діяльності молодших школярів;

- забезпечення активної взаємодії усіх учасників освітнього процесу, спрямованого на формування пізнавальної активності молодших школярів;
- розвиток професійної компетентності вчителя початкової школи у застосуванні методу проектів.

Представлене дослідження не претендує на повноту та вичерпність розробки всіх аспектів проблеми. Зокрема подальшого вивчення потребують питання впливу методу проектів на різні напрями розвитку особистості учня; формування ключових і міжпредметних компетенцій у процесі проектної діяльності; підготовки майбутніх учителів до реалізації методу проектів у навчально-виховному процесі початкової школи.

1. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: монографія / Н. М. Бібік. – К. : Віпол, 1998. – 198 с.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

3. Грущинська І. В. Природознавство: підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. / І. В. Грущинська. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 176 с.

4. Грущинська І. В. Природознавство: підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / І. В. Грущинська. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2015. – 187 с.

5. Киричук О. І. Навчальні інтереси молодших школярів / О. І. Киричук. – К. : Рад. школа, 1982. – 128 с.

6. Образотворче мистецтво: навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи (2017 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>

7. Полат Е. С. Как рождается проект / Е. С. Полат. – М. : ИСО РАО, 1995. – 87 с.

8. Полат Е. С. Метод проектов: история и теория вопроса / Е. С. Полат [Електронний ресурс] // Современные педагогические и информационные

технологии в системе образования. – М.: изд. центр «Академия», 2010. – С. 193 – 200. – Режим доступа: <https://studfiles.net/preview/6306194/>

9. Природознавство: навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи (2012 р.) / [авт.: Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак, О.А. Біда / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/06_prurodoznavstvo.pdf

10. Професійна освіта. Словник : Навч. посіб. / [уклад. С. У. Гончаренко та ін ; за ред. Н.Г. Ничкало]. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.

11. Пулина А. А. Метод проектов в практике современного учителя : монография / А. А. Пулина. – Симферополь : Ната, 2007. – 242 с.

12. Савченко О. Я. Развитие познавательной самостоятельности младших школьников / О. Я. Савченко. – К. : Рад. школа, 1982. – 176 с.

13. Шевченко К. М. Природознавство. 4 клас: розробки уроків / К. М. Шевченко, Г. В. Щербак. – Х. : Вид-во «Ранок», 2015. – 240 с.